

Verkenning naar circulaire wijken

Door MILIEU CENTRAAL
In opdracht van Rijkswaterstaat en
het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

RAPPORTAGE
JANUARI 2022

COLOFON

Het onderzoek *Verkenning naar circulaire wijken* is uitgevoerd door Milieu Centraal in opdracht van Rijkswaterstaat en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Tijdens de Nationale Conferentie Circulaire Economie op 7 februari 2022 is het onderzoek officieel gepubliceerd.

Vormgeving: Ruben Stelli.
Fotografie: deelnemende projecten, Isabel Nabuurs, Jeroen Musch, URBANOS en buro MA.AN/gemeente Zwolle, Unsplash.
Coverbeeld: EVA Lanxmeer

Bronnen

City Deal Circulaire Stad. (2017). Convenant. Staatscourant.
PBL (2018). Circulaire economie: wat we willen weten en kunnen meten. Den Haag: PBL.
PBL (2019a). Circulaire economie in kaart. Den Haag: PBL.
PBL (2019b). Achtergrondrapport bij circulaire economie in kaart. Den Haag: PBL.
PBL (2021). Integrale CE Rapportage (ICER). Den Haag: PBL.
Stahel, Walter. (2005). The functional economy: Cultural and organizational change. The Industrial Green Game: Implications for Environmental Design and Management.
Stadszaken, Jesse Kiel (2021).

Over Milieu Centraal

Milieu Centraal is het kenniscentrum voor duurzaam leven en geeft consumenten praktische tips en adviezen voor iedere duurzame stap: van afval scheiden tot zonnepanelen kopen. Een externe wetenschappelijke adviesraad is onderdeel van de kwaliteitsborging. Milieu Centraal bereikt via haar websites en sociale media dagelijks 20.000 tot 30.000 consumenten. Milieu Centraal werkt samen met maatschappelijke organisaties, bedrijven, overheid en media.

Contact:

Milieu Centraal
Nicolaas Beetsstraat 2A
3511 HE Utrecht
info@milieucentraal.nl
milieucentraal.nl

Meer verdieping?

Rijkswaterstaat Circulair

Kijk op www.rwscirculair.nl

Circulair Handboek

In de podcastserie Circulair Handboek hoor je hoe de consument kan leven met minder afval en grondstoffen en energie kan besparen.

SCAN DE CODE
EN LUISTER
NAAR DE TIPS.

Podcastserie Circularities

In de zesdelige podcastserie ontwikkeld door Circularities werd Milieu Centraal gevraagd naar de rol van de consument in 2030 en 2050. Het schetst de luisteraar een beeld waar we naartoe gaan en wat er nog moet gebeuren voordat we een circulaire samenleving zijn.

SCAN DE CODE EN
LUISTER MEE.

De Week zonder Afval, hoe verklein je als burger jouw afvalberg? Welke duurzame stappen kan je zelf zetten en welke impact heeft dat? Weekzonderafval.nl, elk jaar in de laatste week van mei.

INHOUD

	Voorwoord	4
	Samenvatting	5
	Inleiding	8
HOOFDSTUK 1	Aanpak	11
HOOFDSTUK 2	Resultaten	15
	diepte-interviews	
HOOFDSTUK 3	Raamwerk	18
HOOFDSTUK 4	Consumentenonderzoek	31
HOOFDSTUK 5	Bevindingen	33
HOOFDSTUK 6	Conclusies en	38
	aanbevelingen	

Bijlagen

1. Projectomschrijving

1. Afrikaanderwijk, Rotterdam
2. Common Woods, Amersfoort
3. De Groene Meent, Wassenaar
4. De Maten, Apeldoorn
5. De Tippe, Zwolle
6. Ecodorp Bergen
7. Ecodorp Boekel
8. Erasmusveld, Den Haag
9. EVA-Lanxmeer, Culemborg
10. Groen Kortenoord, Wageningen
11. Het Oude Westen, Rotterdam
12. Noorderkwartier-Oost, Leiden
13. Norbertuswijk, Horst
14. Olstergaard, Olst-Wijhe
15. Oosterwold, Almere en Zeewolde
16. Rijnvliet, Utrecht
17. Schoonschip, Amsterdam
18. Spijkerkwartier, Arnhem
19. SUPERLOCAL, Kerkrade
20. Wielwijk, Dordrecht

2. Consumentenonderzoek

VOORWOORD

Beste lezer,

We leven in turbulente tijden. Veel vraagstukken, klein en groot vragen onze aandacht. En met zo veel mensen, achtergronden en meningen, is het soms zoeken naar de juiste aanpak. De verkenning die we als Milieu Centraal gevraagd werden uit te voeren was een feest. Een feest te horen hoe bevlogen mensen zoeken naar een goede aanpak, die past bij hun overtuigingen en ideeën, die gehoord wordt door anderen en ervoor zorgt dat er iets moois ontstaat. De mensen achter de gekozen twintig projecten lieten elk op eigen wijze kundigheid, visie en daadkracht zien. In mijn persoonlijke beleving horen we deze verhalen te weinig en verdienen ze de aandacht. Want het kan dus wel anders en het moet ook anders. Willen we naar een circulaire economie in 2050 dan is er nog veel werk te verzetten.

Als Milieu Centraal richten wij ons primair op de rol van de consument, maar wat ook dit rapport laat zien, is dat niemand alleen het krachtenveld van onze samenleving kan veranderen. Het integreren van disciplines, samenwerken en elkaar kennen en koesteren is wat mij tijdens deze verkenning opgevallen is, de gevleugelde uitspraak is niet voor niets 'alleen ga je snel, samen kom je verder'. We baseren onze kennis, gedragsinzichten en interventies op wetenschappelijke inzichten die continu worden getoetst. Wil je de diepte in over deze verkenning of over wat wij voor jou kunnen betekenen in het 'kennen' van de consument, haar belemmeringen en drijfveren, dan zijn we je graag van dienst.

Mariska Joustra
Mariska.joustra@milieucentraal.nl

SAMENVATTING

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) heeft Milieu Centraal gevraagd te onderzoeken welke handelingsperspectieven er voor het Rijk zijn om circulaire wijken te stimuleren.

De aanleiding voor deze opdracht is de Motie Moorlag-Dik Faber: ‘... In navolging van de proeftuin aardgasvrije wijken, te verkennen of een proeftuin circulaire wijken en dorpen kan worden gestart’. In het kader van de rijksbrede doelstelling ‘Nederland circulair in 2050’ kunnen lokale initiatieven een belangrijke rol spelen. Het zou goed zijn als zoveel mogelijk kansen in dorpen en wijken worden benut. Voor IenW is het de vraag op welke wijze het Rijk hierbij verder kan helpen en ondersteunen.

Omdat voor een circulaire economie, in tegenstelling tot de energietransitie en aardgasvrije wijken, de beschikbare financiële middelen zeer beperkt zijn, is in deze verkenning voor de insteek gekozen zoveel mogelijk te leren van bestaande lokale circulaire initiatieven en hieruit aanbevelingen op te halen voor de rol van het Rijk. Het doel van deze verkenning is daarmee tweeledig:

- ▶ Zicht krijgen op bestaande impactvolle en opschaalbare circulaire initiatieven en projecten op wijkniveau, de daarbij betrokken stakeholders en de leerpunten (zowel succes- als faalfactoren).
- ▶ In kaart brengen wat de rijksoverheid kan doen om een circulaire economie op wijkniveau te ondersteunen, stimuleren en/of verder op te schalen.

De verkenning is ingedeeld in drie onderdelen:

1. Diepte-interviews met twintig verschillende circulaire wijkinitiatieven.
2. Het invullen van een raamwerk om initiatieven in te delen qua impact op basis van de R-ladder.
3. Het uitvoeren van een consumentenonderzoek om te verkennen hoe consumenten/burgers tegenover circulaire wijken staan.

Leerpunten

Uit de twintig voorbeeldprojecten en diepte-interviews zijn de volgende leerpunten opgehaald:

- ▶ Circulaire initiatieven ontstaan vaak ‘van onderop’ en als vervolg op andere duurzaamheidsinitiatieven.
- ▶ De betekenis van ‘circulair’ en ‘circulaire wijk’ is over het algemeen nog onbekend.
- ▶ Succesfactoren zijn gemotiveerde mensen en ruimte voor maatwerk. Een uniforme, top down benadering kan belemmerend werken. Daarnaast is bijvoorbeeld het beschikken over goedkope of gratis locaties voor een Repair Café, ruilmarkt, deelmobiliteit, gezamenlijke (moes)tuinen enzovoort een belangrijke succesfactor.
- ▶ Faalfactoren zijn met name het ontbreken van meerjarige financiering in plaats van eenmalige, ad hoc financiering van initiatieven en de sectorale kijk op circulariteit in relatie tot andere duurzaamheidsthema’s. Ook bestaat binnen de gemeentelijke organisatie vaak nog geen (vast) aanspreekpunt voor circulaire initiatieven.

Impactvolle initiatieven

Vanuit het Rijk gezien is het meest effectief om beschikbare middelen in te zetten op initiatieven met de meeste impact op de circulaire doelen, namelijk het reduceren van het grondstoffenverbruik. Een hulpmiddel hiervoor is de R-ladder. Initiatieven die vallen onder refuse en rethink, reduce en reuse leveren op basis hiervan de grootste impact. Het gaat dan veelal om deel- en ruilinitiatieven in wijken. Voorbeelden die we op wijkniveau tegen komen zijn:

- ▶ Refuse en rethink: delen van auto’s en ander vervoer (deelmobiliteit), delen van spullen en van leef- en werkruimten, geen riolering (gesloten waterkringlopen), minder verharding, lokale voedselvoorziening.
- ▶ Reduce: publieke laadpalen, collectieve energieopwekking, voorkomen voedselverspilling, afkoppelen regenwater.
- ▶ Reuse: ruilen van spullen zoals kleding, boeken, enzovoort, hoogwaardig hergebruik van materialen.

Naast het grondstoffenverbruik kan ook gekeken worden naar andere vormen van waardevolle impact voor wijken. In de verkenning sprongen de volgende impactvolle initiatieven in het oog:

- ▶ Circulaire initiatieven die banen creëren;
- ▶ Circulaire initiatieven die bijdragen aan sociale cohesie.

Gemeente belangrijkste partij voor circulaire wijken

Een belangrijke bevinding is dat niet het Rijk, maar gemeenten de belangrijkste partij zijn bij het stimuleren en opschalen van circulaire initiatieven op wijkniveau. Hoewel niet het primaire doel van deze verkenning, is in een apart hoofdstuk dieper ingegaan op deze bevinding en hoe gemeenten hun rol bij het stimuleren van circulaire wijken kunnen oppakken.

Rol en handelingsperspectieven Rijk

Naast de belangrijke rol die een gemeente vervult, zijn er ook voor het Rijk aanbevelingen gedaan om circulaire initiatieven te stimuleren en op te schalen om zo de rijksbrede doelstelling 'Nederland circulair in 2050' te realiseren.

Samengevat zijn dit de aanbevelingen:

- ▶ Ontwikkel een visie op circulaire wijken en geef daarmee als Rijk het goede voorbeeld.
- ▶ Vergroot kennis en bewustwording van de betekenis van circulair bij burgers, bijvoorbeeld door een publiekscampagne, het delen van goede voorbeelden en het ontwikkelen van een toolkit met concrete informatie over wat in wijken aan circulariteit kan worden gedaan.
- ▶ Ondersteun gemeenten en wijken, bijvoorbeeld door een programma voor gemeenteambtenaren, het instellen van steunpunten voor lokale circulaire vraagstukken en het verbinden van al bestaande netwerken om de onderlinge kennisuitwisseling te faciliteren.
- ▶ **Financiën/fiscaliteit**
Voor financiële ondersteuning kan het Rijk onder andere het volgende oppakken:
 - Naar analogie van de circulaire ambachtscentra, financiering bieden voor initiatieven die inzetten op het delen en/of ruilen en repareren. Denk aan financiële ondersteuning voor het huren van een ruimte en de promotie van deze initiatieven. Ook initiatieven die banen creëren zijn interessant om (mede) te financieren vanuit het Rijk, zodat meer continuïteit van dit soort initiatieven ontstaan in plaats van dat het bij pilots blijft.
 - Belast arbeid met een lager btw-tarief.
 - Subsidieer een voucherregeling voor circulaire wijken, bijvoorbeeld om kennis in te kopen of juist om kennis richting andere wijken te delen.
- ▶ **Wetgeving**
De volgende suggesties op gebied van wetgeving zijn naar voren gekomen uit de interviews en het consumentenonderzoek:
 - 'Minder vrijblijvendheid', 'meer dwang en drang' kwamen regelmatig in de gesprekken naar voren. Bijvoorbeeld door vanuit het Rijk eisen te stellen op het gebied van een gebruik van een minimaal percentage gerecyclede materialen, een maximaal percentage verharding en minimaal percentage groen in de wijk, autoluwheid in combinatie met lagere parkeernormen, gedeelde leefruimten en locaties voor deel- en reparatie-initiatieven, gedeeld groen (voor bijvoorbeeld voedselbos, eetbare wijk, wadi's en speelpleinen) enzovoort.
 - Maak het gebruik van secundaire bouwmaterialen beter mogelijk. Pas het Bouwbesluit aan op de mogelijkheid tot circulair bouwen en kijk of circulaire eisen dwingender gemaakt kunnen worden.
 - Initiatieven met wormenhotels lopen tegen onduidelijkheden binnen landbouw-/mestregelgeving aan. Niet alle gemeenten staan daarom wormenhotels toe. Creëer duidelijkheid en pas regelgeving voor wormenhotels aan.
 - Geef duidelijkheid over de juridische (on)mogelijkheden om waterkringlopen te sluiten en grijs water te gebruiken voor bijvoorbeeld wasmachines of toiletten.

Tot slot schetsen we een eerste aanzet van een procesaanpak met (in)directe aangrijpingspunten voor het Rijk bij het stimuleren van circulaire wijken waarbij de burger centraal staat.

INLEIDING

Achtergrond

De aanleiding voor deze opdracht aan Milieu Centraal is de Motie Moorlag-Dik Faber:

*'De Kamer, gehoord de beraadslaging, overwegende dat in toenemende mate gemeenschappen in dorpen, buurten en wijken naast coöperatieve energieopwekking ook hun productie en consumptie van voedsel, hun mobiliteit en hun grondstoffenverbruik willen verduurzamen; overwegende dat deze initiatieven bijdragen aan de vorming van lokale duurzame en circulaire deeleconomieën en daarom steun verdienen; verzoekt de regering om, in navolging van de proeftuin aardgasvrijwijken, **te verkennen of een proeftuin circulaire wijken en dorpen kan worden gestart**, en gaat over tot de orde van de dag.'*

Binnen de rijksbrede doelstelling 'Nederland circulair in 2050' kunnen lokale initiatieven een belangrijke rol spelen. Het zou goed zijn als zoveel mogelijk kansen in dorpen en wijken worden benut. IenW heeft de vraag gesteld op welke wijze het Rijk hierbij verder kan helpen en ondersteunen.

In tegenstelling tot de proeftuinen voor aardgasvrije wijken is er vooralsnog geen budget beschikbaar om daadwerkelijk proeftuinen circulaire wijken en dorpen te initiëren. Ook is er nog geen eenduidig beeld van wat een circulaire wijk kan of zou moeten inhouden en welke partijen hierin het meest relevant zijn. Daarom is voor de insteek gekozen zoveel mogelijk te leren van bestaande lokale circulaire initiatieven, onder andere door te kijken naar de succes- en faalfactoren, de betrokkenheid van verschillende stakeholders en vervolgens te verkennen op welke wijze het Rijk impactvolle initiatieven verder kan stimuleren, ondersteunen en helpen opschalen om zo het doel van een circulair Nederland in 2050 dichterbij te brengen.

Doel

Het doel van deze verkenning is tweeledig:

- ▶ Zicht krijgen op bestaande impactvolle en opschaalbare circulaire initiatieven en projecten op wijkniveau, de daarbij betrokken stakeholders en de leerpunten (zowel succes- als faalfactoren).
- ▶ In kaart brengen wat de rijksoverheid kan doen om een circulaire economie op wijkniveau te ondersteunen, stimuleren en/of verder op te schalen.

Afbakening van de opdracht

In een circulaire economie staat het aanzienlijk efficiënter gebruiken van grondstoffen centraal. Een circulaire economie is geen doel op zich, maar een middel om verschillende milieuproblemen zoals klimaatverandering en biodiversiteitsverlies tegen te gaan en de leveringsrisico's van grondstoffen te verkleinen. In dit project hanteren we de volgende definities.

Definities circulariteit

Begrip	Definitie	Bron
Circulaire economie	Een economisch systeem waarin productie en consumptie zijn gebaseerd op de herbruikbaarheid van producten en hun onderdelen, de recyclebaarheid van materialen, en duurzame winning van alsnog nieuw benodigde grondstoffen. Uitgangspunten zijn het Herstellend Vermogen van natuurlijke hulpbronnen, minimalisering van waardevernietiging en optimale waardecreatie in iedere schakel van de keten van productie en consumptie.	(PBL, 2018)
Circulair	Efficiënt en maatschappelijk verantwoord omgaan met producten, materialen en hulpbronnen.	(City Deal Circulaire Stad, 2017)
Circulaire activiteit	Activiteiten die bijdragen aan het efficiënter omgaan met grondstoffen.	(PBL, 2019b)
Circulaire wijk	Circulariteit op lokaal niveau: een wijk waar wordt toegewerkt naar efficiënt en maatschappelijk verantwoord omgaan met grondstoffen, producten, materialen en hulpbronnen.	Definitie Milieu Centraal

Focus op burgers/consumenten

Milieu Centraal richt zich primair op het handelingsperspectief voor burgers/consumenten; de bewoners van een wijk. Wat kan de burger/consument praktisch doen om duurzaam en circulair te leven? Wonen in een circulaire wijk biedt uitdagingen en op lang niet alle vlakken kan een bewoner zelf keuzes maken. Veel keuzes worden gemaakt door de gemeente, projectontwikkelaars, woningcorporaties, maar ook door andere organisaties zoals het openbaar vervoerbedrijf, supermarkten en andere lokale voorzieningen. Dit onderzoek richt zich dus niet op wat woningcorporaties, projectontwikkelaars en/of gemeenten kunnen doen bij het ontwerpen van en materiaalgebruik in (nieuw)bouwprojecten, maar op initiatieven die bewoners van bestaande en nieuwe wijken zelf kunnen oppakken.

Brede en integrale blik op circulaire wijken

Hierbij is het van belang rekening te houden met het feit dat voor de meeste mensen 'circulaire economie' een abstract begrip is en het niet onderscheidend is ten opzichte van andere duurzaamheidsopgaven, zoals de energietransitie, biodiversiteit of klimaat. Deze opgaven hangen nauw met elkaar samen en maatregelen op het ene gebied leveren vaak ook een positieve bijdrage op andere gebieden. Het uiteindelijke doel vanuit het perspectief van bewoners is het realiseren van een fijne leefomgeving. Want wie wil er niet op een fijne, groene plek wonen, geschikt voor alle leeftijden en met meer sociale cohesie?

In de aanpak van deze verkenning is rekening gehouden met deze brede en integrale kijk van consumenten op circulaire economie en de samenhang met andere duurzaamheidsthema's die op wijkniveau spelen. In de conclusies en aanbevelingen leggen we wel het accent op de aspecten die zich specifiek richten op circulariteit, dus op het terugdringen van het gebruik van grondstoffen, producten en materialen.

Walter Stahel, grondlegger van de circulaire economie:

'The economic objective of the circular economy is to create the highest possible use value for the longest possible time, while consuming as few as possible material resources and energy as possible.'

Circulaire economie

Centrale doelstelling is dat Nederland in 2050 een circulaire economie kent. Een circulaire economie betekent dat de levensloop van producten geen lineair proces meer vormt van productie naar afval. Onze economie wordt een continu, cyclisch, gesloten proces, waarbij zo min mogelijk uitval van producten, materialen en men-

sen plaatsvindt. En daarbij moet tegelijkertijd sprake zijn van een groeiende werkgelegenheid en economie. Kortom, een circulaire economie betekent een economie die zo ingericht is dat ook toekomstige generaties toegang krijgen tot materiële welvaart en welzijn, binnen de grenzen die onze planeet ons stelt.

HOOFDSTUK 1

AANPAK

De verkenning naar circulaire wijken is uitgevoerd in drie onderdelen:

- 1 Het houden van diepte-interviews met twintig projecten in diverse fases van uitvoering en scope, op diverse locaties in Nederland en met verschillende soorten van burgerparticipatie;
- 2 Het invullen van een raamwerk van de verschillende activiteiten uit de interviews passend bij een circulaire wijk geschaald op de treden van de R-ladder en ingedeeld naar vijf thema's: mobiliteit, water, energie, (bouw)materiaal & spullen en voedsel;
- 3 Het uitvoeren van een consumentenonderzoek met de vraag hoe consumenten/burgers tegenover circulaire wijken staan.

Diepte-interviews

Om zicht krijgen op bestaande (impactvolle en) opschaalbare initiatieven en projecten is een inventarisatie uitgevoerd naar twintig bestaande circulaire wijkprojecten in diverse fasen van uitvoering en scope, verspreid over Nederland en met verschillende soorten van burgerparticipatie. Via de klankbordgroep van IenW, deskresearch en contacten binnen het netwerk van Milieu Centraal is een selectie van projecten gemaakt. Hierbij is onder andere gekeken naar de omschrijving van het project, reeds bekende circulaire focus, locatie, grootte, aanvangsjaar, fase van oplevering/uitvoering, betrokken aantal woningen en burgerparticipatie. De aspecten die voortkwamen uit de twintig projecten, passend in de circulaire R-ladder, zijn ingedeeld in het circulaire raamwerk (hoofdstuk 3). Een omschrijving van elk project is te vinden in bijlage 1.

De volgende projecten hebben een bijdrage geleverd:

1.	Afrikaanderwijk, Rotterdam	11.	Het Oude Westen, Rotterdam
2.	Common Woods, Amersfoort	12.	Noorderkwartier-Oost, Leiden
3.	De Groene Meent, Wassenaar	13.	Norbertuswijk, Horst
4.	De Maten, Apeldoorn	14.	Olstergaard, Olst-Wijhe
5.	De Tippe, Zwolle	15.	Oosterwold, Almere en Zeewolde
6.	Ecodorp Bergen	16.	Rijnvliet, Utrecht
7.	Ecodorp Boekel	17.	Schoonschip, Amsterdam
8.	Erasmusveld, Den Haag	18.	Spijkerkwartier, Arnhem
9.	EVA-Lanxmeer, Culemborg	19.	SUPERLOCAL, Kerkrade
10.	Groen Kortenoord, Wageningen	20.	Wielwijk, Dordrecht

In de één-op-één diepte-interviews zijn de volgende punten besproken:

- ▶ Duurzame impact van initiatief:
 - Relevant thema: water, mobiliteit, voedsel, energie, spullen/materiaal
 - Relevantie sociaaleconomische aspecten en/of biodiversiteit
 - R-ladder en bijdrage aan circulariteit (KPI's)
- ▶ Betrokkenen en rolverdeling:
 - Welke stakeholders zijn/waren er betrokken, bewonersparticipatie
 - Is/was er hulp van gemeente/andere overheden
 - Kostenverdeling
- ▶ Succes- en faalfactoren: organisatorisch, juridisch, technisch, sociaal, financieel
- ▶ Mogelijkheden tot opschaling:
 - Voldoende draagvlak
 - Op andere plekken toepasbaar, eventueel op grotere schaal/opschaling
- ▶ Mogelijkheden voor gemeente, provincie, waterschap of rijksoverheid dit te faciliteren; wet- en regelgeving, financiering subsidieverlening, communicatie.

Tijdens het onderzoek zijn de twintig projecten bevraagd op de door hen gekozen oplossingen en hun ervaringen hiermee. Ook is gevraagd wat succesvol was, wat niet, welke knelpunten er waren en hoe ze (hadden kunnen) worden ondersteund door de (lokale) overheid. Het raamwerk volgend (te vinden in hoofdstuk 3) is in kaart gebracht op welke thema's oplossingen zijn toegepast en waar deze zich op de R-ladder bevinden. Ook is hierbij gekeken naar bijkomende effecten op biodiversiteit en sociaaleconomische aspecten.

Raamwerk R-ladder

Er zijn vele mogelijke manieren om circulaire activiteiten te ontplooiën. In dit onderzoek leggen we de focus op activiteiten met de meeste impact op circulariteit. Het PBL hanteert hiervoor al enige jaren een ladder met zes circulaire strategieën (zie figuur 1). De vuistregel

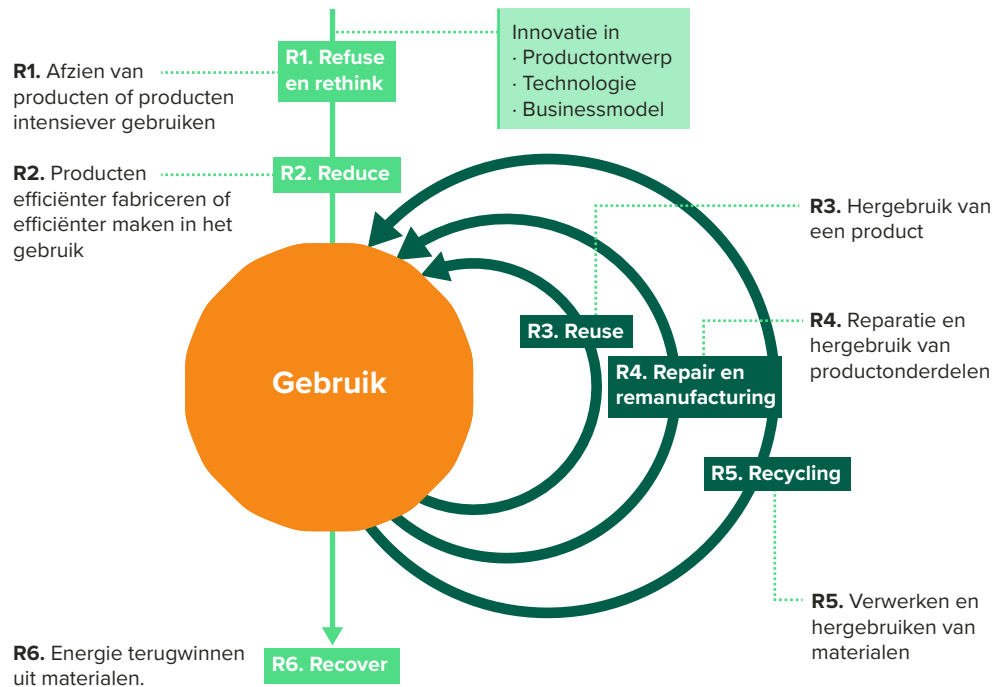
daarbij is dat een strategie die hoger op de ladder staat (in de figuur dus lager in R-getal) over het algemeen minder grondstoffen of bewerkingsstappen vergt en daardoor minder milieudruk met zich meebrengt.

De R-strategieën boven aan de ladder (R1 refuse en rethink en R2 reduce) verminderen

Figuur 1:

R-ladder met strategieën van circulariteit

Bron: PBL

het totale grondstoffengebruik. De R-strategieën in het midden (R3 reuse en R4 repair en remanufacturing) stellen de behoefte aan nieuwe grondstoffen uit. Tot slot is R5 recycling gericht op het sluiten van de kringloop van grondstoffen (closing the loop). Voor het realiseren van een circulaire economie zijn alle R-strategieën nodig (PBL, 2021).

In het volgende schema worden de R-strategieën verder verklaard.

Trede	Definitie	Voorbeelden	Opmerkingen
R1	Refuse/ rethink Deze strategie omvat het afzien van producten (refuse) of het intensiever gebruiken van producten door ze te delen of multifunctioneel te maken (rethink).	Tiny houses, deelplatforms, multifunctioneel maken van producten, PaaS*.	In de context van wijken gaan deze stappen meestal hand in hand.
R2	Reduce Bij reduce gaat het om het efficiënter fabriceren van producten of deze efficiënter maken in het gebruik.	Circulaire douche.	
R3	Reuse Producten krijgen een langere levensduur door hergebruik.	Kringloopwinkels, verhuren.	
R4	Repair/ refurbish Ook bij deze strategie gaat het om verlenging van levensduur van producten, maar dan door reparatie en het hergebruik (repair) van productonderdelen (remanufacture, repurpose).	Repair Café, spullen met een service contract.	Remanufacturing is niet relevant in de context van circulaire wijken. Er is geen handelingsperspectief voor de burger/ consument.

R5	Recycling	Bij deze strategie gaat het om het verwerken en hergebruiken van grondstoffen. Hieronder valt het verwerken en scheiden van zogenoemde reststromen (of afval) en het gebruiken ervan. Reststromen zijn bijvoorbeeld gras, afvalhout, gft, veilingafval en koffiedik.	Gescheiden inzamelen van afval, wormenbakken of -hotels.
R6	Recover	Recover behelst het terugwinnen van energie uit materialen.	Binnen de context 'circulaire wijken' is recover niet meegenomen. Dit gaat om de verbranding of vergisting van materialen ten bate van energieopwekking en dit ligt buiten het handelingsperspectief van consumenten.

Bron: PBL, 2019b

* PaaS – Product as a Service, wordt in PBL (2019b) geschaard onder reduce omdat het incentives biedt voor een kwalitatief betere productie. In dit rapport scharen we deze initiatieven onder rethink omdat ze intensiever gebruik van de producten bevorderen.

Milieu Centraal maakt onderscheid in vijf hoofdthema's op wijkniveau waarop circulair gehandeld kan worden. In de beleving van burgers is circulaire economie nog een erg abstract begrip en niet los te zien van andere duurzaamheidsthema's. Burgers starten bijvoorbeeld vaak met energiemaatregelen (zoals zonnepanelen), later gevolgd door andere duurzaamheidsmaatregelen, waaronder circulaire maatregelen, omdat dan de structuur en het proces om wijkgerichte maatregelen te nemen is ontstaan en de verbondenheid 'naar meer' vraagt.

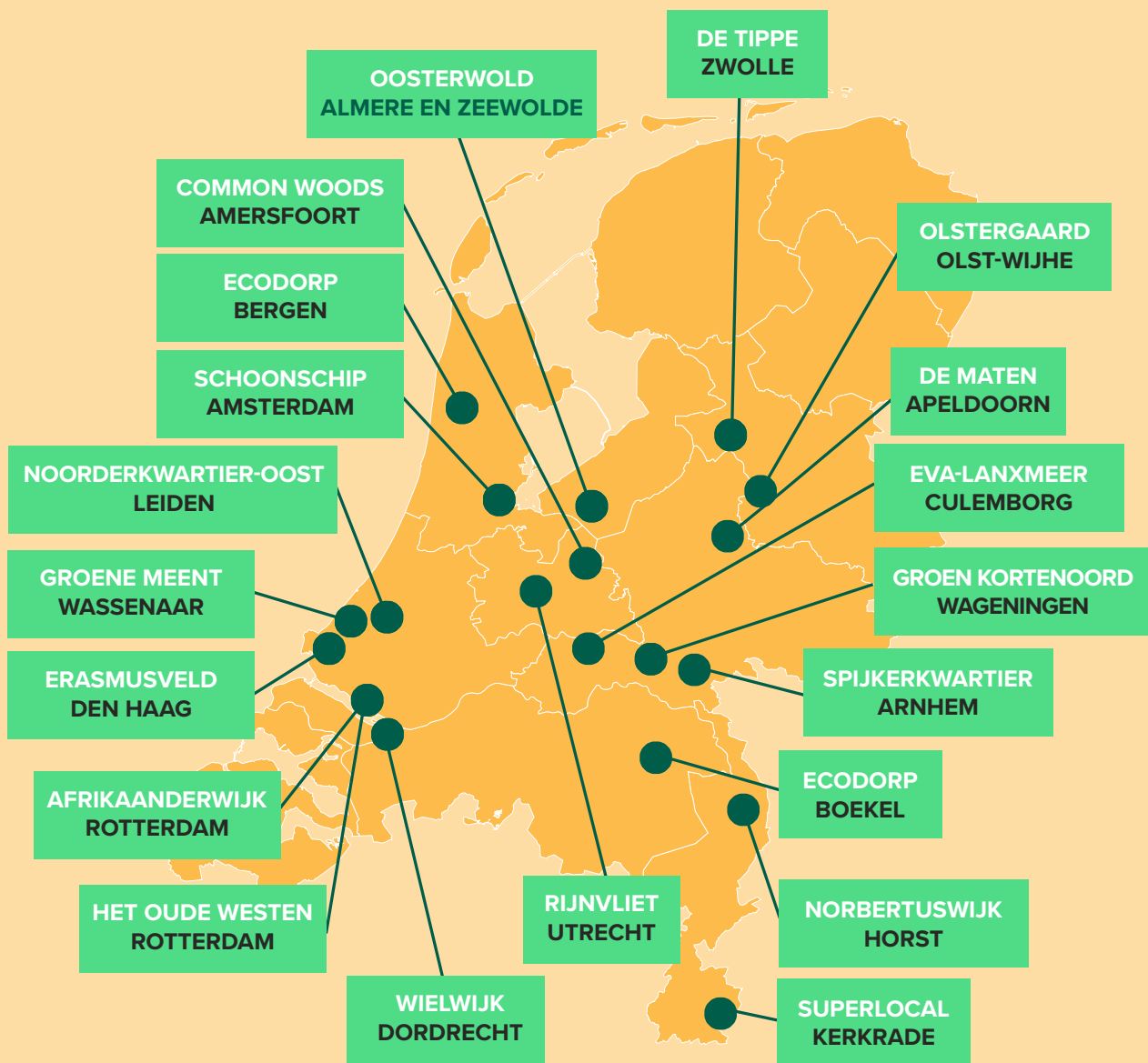
De vijf thema's die in het raamwerk terugkomen zijn:

1. mobiliteit;
2. water;
3. energie;
4. (bouw)materialen & spullen;
5. voedsel.

Aan de hand van deze beide informatiebronnen, zijn vervolgens de ontplooidde activiteiten in de initiatieven omschreven en verwerkt in het raamwerk met keuzemogelijkheden voor nieuwe, maar indien van toepassing, ook voor uitbreiding van bestaande initiatieven. Dit raamwerk is te vinden op pagina 20. In de uitwerking van het raamwerk worden de vijf hoofdthema's gecombineerd met de circulaire R-ladder, zodat een raamwerk voor circulair handelen op wijkniveau op verschillende thema's ontstaat.

Consumentenonderzoek

Naast de inventarisatie van de praktijkvoorbeelden heeft Milieu Centraal een consumentenonderzoek laten uitvoeren om te bevragen hoe burgers/consumenten aankijken tegen circulair wonen en wat zij daaronder verstaan. De volledige resultaten van het online consumentenonderzoek zijn te vinden in bijlage 2. Het onderzoek vond plaats van 7 oktober tot 17 oktober 2021 onder een representatieve steekproef van burgers (op basis van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, regio). In totaal namen 1.245 panelleden van het I&O Research Panel deel aan het onderzoek.

HOOFDSTUK 2

RESULTATEN DIEPTE-INTERVIEWS

De gesproken betrokkenen van de twintig gekozen projecten laten allemaal een grote bevlogenheid zien, ieder op een eigen manier en vanuit eigen disciplines en denkkaders. In bijlage 1 is van alle projecten een beschrijving opgenomen die in grote lijnen het project, de uitdaging en gemaakte keuzes schetst.

Leerpunten van bestaande voorbeelden van circulaire wijkinitiatieven

Uit de twintig voorbeeldprojecten en diepte-interviews zijn de volgende leerpunten opgehaald.

Initiatieven ontstaan ‘van onderop’ en als vervolg op andere duurzaamheidsinitiatieven

Opvallend is dat veel van de geïnterviewde circulaire initiatieven voornamelijk van onderop zijn ontstaan, dus niet op initiatief van een gemeente of vanuit het Rijk.

Ook zijn veel initiatieven gestart als vervolg op een ander duurzaamheidsthema: vaak zijn dit energiemaatregelen (direct effect op de eigen portemonnee) en het verbeteren van de leefomgevingskwaliteit (onder andere weghalen zwerf fietsen, verbeterde afvalinzameling, meer groen in de wijk). Deze initiatieven mobiliseren mensen, er ontstaat een lokaal netwerk en dit leidt vervolgens tot een nieuw circulair initiatief, zoals deel- en ruilinitiatieven. Andere duurzaamheidsthema's zoals klimaat en energie zijn bekender en concreter, staan dicht bij de belevingswereld van burgers/consumenten en vormen een aanjagende rol om ook lokaal met circulaire economie aan de slag te gaan. Ook het consumentenonderzoek bevestigt het beeld dat circulair niet zozeer als een apart duurzaamheidsthema wordt gezien, maar dat er meer integraal wordt gekeken. Uiteindelijk gaat het om het hebben van een prettige leefomgevingskwaliteit in de wijk.

Betekenis ‘circulair’ en ‘circulaire wijk’ is nog onbekend

Uit de diepte-interviews blijkt dat de term ‘circulair’ over het algemeen nog weinig herkenning oproept. Dit blijkt ook uit het consumentenonderzoek, minder dan 1 op de 10 mensen zegt de betekenis goed te kennen.

Gesignaleerde succes- en faalfactoren

- ▶ Een belangrijke succesfactor zijn gemotiveerde mensen en het bieden van ruimte voor maatwerk. Hier kun je niet direct op sturen als Rijk, maar het helpt in ieder geval om ruimte te bieden en de vrijheid tot maatwerk om een circulair initiatief op een manier aan te pakken die past bij de initiatiefnemers en bij de wijk. Een uniforme, top down benadering kan juist belemmerend werken.
- ▶ Het beschikbaar zijn van goedkope of gratis locaties is ook een belangrijke succesfactor. Denk aan een buurthuis voor een Repair Café of voor ruilmarkten, locaties voor deelmobiliteit, een plek voor ‘circulaire hubs’, gezamenlijke (moes) tuinen of wormenhotels enzovoort.
- ▶ Het ontbreken van meerjarige financiering blijkt regelmatig een faalfactor. Hierdoor eindigen succesvolle projecten nadat het budget op is en krijgen deze niet de tijd een succes te worden en eventueel een businessmodel te ontwikkelen.
- ▶ Een andere faalfactor is een sectorale kijk vanuit de overheid op circulariteit. Er zijn vaak potjes voor energie of voor biodiversiteit, maar circulaire initiatieven vallen tussen wal en schip. Het is dikwijls nog geen thema met een eigen geldstroom, terwijl deze initiatieven wel bijdragen aan verschillende doelen van bijvoorbeeld een gemeente.
- ▶ Met bovenstaand punt samenhangend: veel initiatiefnemers geven aan dat voor circulariteit nog geen (vast) aanspreekpunt binnen gemeenten beschikbaar is en er veel onduidelijkheid is wie er over gaat.

Impactvolle initiatieven

Impact vanuit circulariteitsdoelen

Vanuit het Rijk gezien is het meest effectief om beschikbare middelen in te zetten op initiatieven met de meeste impact op de circulaire doelen, namelijk het reduceren van het grondstoffenverbruik. Een hulpmiddel hiervoor is de R-ladder. Gebaseerd op de R-ladder systematiek leveren de initiatieven die vallen onder refuse en rethink, reduce en reuse de grootste impact op. Voorbeelden die we op wijkniveau tegen zijn gekomen zijn:

- ▶ Refuse en rethink: delen van auto's en ander vervoer (deelmobiliteit), delen van spullen en van leef- en werkruimten, geen riolering (gesloten waterkringlopen), minder verharding, lokale voedselvoorziening.
- ▶ Reduce: publieke laadpalen, collectieve energieopwekking, voorkomen voedselverspilling, afkoppelen regenwater.
- ▶ Reuse: ruilen van spullen zoals kleding, boeken, etcetera, hoogwaardig hergebruik van materialen.

Impact vanuit doelen voor de wijk

Naast de impact vanuit circulariteitsdoelen spelen op wijkniveau andere factoren waarom een initiatief als meer of minder succesvol wordt gezien. Vooral de initiatieven die niet alleen circulair zijn, maar ook een belangrijke bijdrage leveren aan de leefomgevingskwaliteit binnen de wijk worden gezien als zeer impactvol. In de verkenning sprongen de volgende impactvolle initiatieven in het oog:

- ▶ *Circulaire initiatieven die banen creëren*
Voorbeelden zijn 'Spikerbikes' in Arnhem en het scheiden van marktafval in de Afrikaanderwijk in Rotterdam. Beide initiatieven leveren banen op voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en dragen bovendien bij aan het tegengaan van zwerfafval in de wijk.
- ▶ *Circulaire initiatieven die bijdragen aan sociale cohesie*
Bij verschillende initiatieven, zoals deel- en ruilinitiatieven en wormenhotels, werd benadrukt dat deze initiatieven enorm bijdragen aan sociale cohesie en sociale netwerken binnen de wijk en daarmee als zeer impactvolle initiatieven worden gezien.

Een aandachtspunt bij het kijken naar de impact van initiatieven is dat het schaalniveau van een wijk of dorp soms te klein is. Voor voldoende vraag/aanbod naar bijvoorbeeld hergebruik van spullen is een gemeentelijk of zelfs regionaal schaalniveau interessanter.

HOOFDSTUK 3**RAAMWERK****VIJF THEMA'S VOOR CIRCULARITEIT**

Op wijkniveau onderscheiden we vijf thema's waarop circulair gehandeld kan worden:

Daarnaast kan circulair handelen op één of meerdere van deze thema's ook invloed hebben op twee aanvullende thema's: biodiversiteit en sociaaleconomische aspecten. Wanneer de vijf hoofdthema's worden gecombineerd met de circulaire R-ladder, ontstaat er een raamwerk voor circulair handelen op wijkniveau.

Opmerkelijk is dat uit het consumentenonderzoek blijkt dat in de ogen van de consument 'groen in de wijk' beschouwd wordt als onderdeel van een circulaire wijk. Kortom, de consument deelt zijn leven niet in volgens een definitie, maar ervaart zijn wijk elke dag op zijn eigen manier. Groen kan, net als energie, een startpunt zijn van waaruit andere activiteiten ontplooid worden.

In tabel 1 zijn de voorbeelden van circulaire initiatieven geplaatst. Bij selectie van deze voorbeelden is zoveel mogelijk gekozen voor voorbeelden die binnen de invloedssfeer van de burger/consument vallen. Zo is het installeren van een regenton opgenomen, maar het aanbrengen van een verbeterd, gescheiden rioolstelsel niet. De overheid kan deze initiatieven stimuleren of faciliteren zodat er rekening mee gehouden kan worden in

wijkplanning, door subsidies of door ontzorging bij een collectieve aanpak. Bij overheden kan het gaan om de rijksoverheid, de provincie, waterschappen of gemeenten. Milieu Centraal kijkt in deze verkenning hoe deze overheden de burger/consument kunnen ondersteunen.

Aanvullende opmerkingen bij raamwerk

Voor de thema's mobiliteit en energie zijn al andere rangschikkingen van de R-ladder in omloop. We hebben hier getracht deze met elkaar te verenigen.

- ▶ Voor mobiliteit geldt dat de voorkeursvolgorde is:
(1) Afzien van mobiliteit (refuse), (2) Modal Shift (reduce, bijvoorbeeld van auto naar OV of van OV naar fiets) en (3) circulaire keuzes binnen elke categorie aan vervoersmiddelen.
- ▶ Voor energie is er de Trias Energetica:
(1) besparen van energie, (2) zuinig gebruiken van energie, (3) duurzaam opwekken van energie. De Trias Energetica is niet één op één verenigbaar met de circulaire R-ladder. Energiebesparing (1) is refuse, zuinig gebruiken (2) is reduce en reuse en duurzaam opwekken (3) is ook reduce. Om die reden hebben we oplossingen voor reduce en reuse bij het thema energie samengevoegd. Bij het thema energie is het interessant op te merken dat de meest circulaire situatie op dit thema zelfvoorzienendheid is: daarvoor moet een huishouden zuinig gebruik maken van energie en de benodigde energie zelf opwekken.

Het raamwerk is ingevuld op basis van de diepte-interviews en achterliggende documenten. De hier genoemde oplossingen zijn zeker niet uitputtend. Daarbij zijn niet alle oplossingen toepasbaar in en voor alle typen wijken.

'Lokaal' loopt als rode draad door de matrix. Dit heeft te maken met vermindering van transportbewegingen en de mogelijkheid om kringlopen lokaal te sluiten, maar ook het vergroten van bewustzijn bij de bewoners en daarmee het creëren van betrokkenheid.

	 Mobiliteit	 Water	 Energie	 (Bouw)materiaal & spullen	 Voedsel
Refuse/ rethink	Combinatie wonen & werken Deelmobiliteit	Gesloten water- kringloop	Informatie- uitwisseling energie-besparing	Herinrichting binnenruimte Gezamenlijke klusschuur	Collectieve voedselvoorziening Voedsel in de wijk Voedsel voor mens en dier Permacultuur
Reduce	Autoluw Publieke laadpalen	Meer groen als buffer regenwater Afschakelen regenwater Eigen waterzuivering	Energieneutrale wijk Collectieve energie-opwekking	Duurzame materialen	Voedselverspilling voorkomen
Reuse				Spullenruil Kettingruil Materiaal hergebruik (bewoners) Materiaal hergebruik (gemeente)	Zaden/plantenruil voor voedsel
Repair/ refurbish	Opknappen zwerf fietsen Lokale ruimte fietsonderhoud			Repair Café	
Recycle		Zwart water vergisten		Lokaal afval scheiden	Lokaal afval scheiden Collectief composter

Tabel 1: Raamwerk ingevuld met circulaire mogelijkheden op vijf thema's.

Het raamwerk is op diverse manieren te gebruiken. Allereerst biedt het inspiratie: wat wordt nu al gedaan om een wijk (deels) circulair te maken, welke praktijkvoorbeelden zijn er? Daarnaast kan het gebruikt worden om ambities te definiëren: waar willen we dat onze wijk aan voldoet en/of wat moet er zeker beschikbaar zijn voor burgers/consumenten?

Vanuit de theorie wil je activiteiten ontplooiën die zich zo hoog mogelijk op de R-ladder bevinden. In de praktijk zien we dat ook de activiteiten op de treden daaronder (soms) vergelijkbare milieuwinst mogelijk maken. Een goede balans in alle activiteiten is dan ook belangrijk. Hierna wordt de in het raamwerk genoemde activiteit verklaard, samen met het project(en) waarin deze activiteit opgenomen is.

Mobiliteit

Refuse/rethink

Combineren wonen-werken

Ruimte voor flexwerkplekken in woningen voorkomen dat mensen moeten reizen en zorgen dat er minder kantoorruimte nodig is. Het aanbieden van een infrastructuur voor allerlei deeldiensten zorgt voor een intensiever gebruik van producten.

Voorbeeld:

- De Tippe. Woon-werkkavels zijn te koop aangeboden. Inzet op deelauto's in plaats van een auto voor eigen gebruik. Zo ontstaat er onder andere meer ruimte voor groen. In de plint, de overgangszone tussen de straat en het gebouw is er ruimte voor deelvoorzieningen en deelbakfietsen.

Deelmobiliteit

Er zijn in Nederland al op veel plaatsen deelauto's en andere vormen van deelmobiliteit zoals het samen met familie, vrienden of bewoners gezamenlijk aanschaffen van een auto of elektrische fiets.

Voorbeeld:

- Ecodorp Boekel. Veel mensen hebben fietsen, er zijn bakfietsen en een aantal deelauto's. Deze auto's zijn elk voor vijf gezinnen die samen een verzekering delen.
- Erasmusveld. Gebiedsontwikkelaar BPD heeft twee jaar gratis deelmobiliteit aangeboden. Er zijn vier elektrische deelauto's. Bewoners krijgen een aantal gratis gebruiksuren zodat ze er kennis mee kunnen maken. Er zijn ook vijf elektrische deelfietsen.
- De Maten. Eén van de zeven thema's is mobiliteit. In de bekeken scenario's is onder andere gekeken naar innovaties in (auto)mobiliteit. Het onderzoek concludeert onder andere dat de typische jaren '70 bloemkoolwijk geschikt is voor een circulaire toekomst, omdat het door de grote mate van repetitie in de bebouwing mogelijk is met kleine ingrepen grootschalige verbeteringen te realiseren.

Reduce

Autoluw

Door bij het vormgeven van de wijk rekening te houden met de minder, andere en duurzamere mobiliteit, kan ruimte worden gecreëerd voor een schone en groene wijk.

Voorbeelden:

- Erasmusveld. Fietsers, voetgangers en OV-gebruikers krijgen de ruimte. Auto's zijn te gast en worden aan de rand van het gebied geparkeerd. Een groene openbare ruimte is ontworpen voor mensen en niet voor auto's.
- EVA-Lanxmeer. Mobiliteit is onderdeel van het stedenbouwkundig plan. De wens was zo min mogelijk verharding, met als resultaat smalle straten. Alle woningen zijn per auto bereikbaar, maar parkeren moet aan de randen van de wijk. Ook is gedacht aan (elektrische) deelauto's. Er zijn weinig doorgaande wegen en veel wandel- en fietspaden.
- Olstergaard. Parkeren op de gezamenlijke terreinen. De reguliere parkeernorm is 1,8. Hier is gekozen voor een norm van 1,1.
- De Tippe. De wijk kent een gritstructuur, waarin de langzame verkeersroute (fiets en voetgangers) prioriteit heeft. De structuur is voorbereid op busvervoer. Er zijn drie hubs in de wijk, waarvan één de mobiliteitshub is. Deze ligt niet bij het

station, omdat gedacht is vanuit gebruik in de wijk. In de plint van de gebouwen is ruimte voor een pakketdienst.

Publieke laadpalen

Zowel bij het vormgeven van als in bestaande wijken kan elektrisch rijden gefaciliteerd en gestimuleerd worden door het plaatsen van laadpalen.

Voorbeelden:

- EVA-Lanxmeer. Parkeerterrein overdekt met zonnepanelen voor laadpalen.
- Olstergaard. Er zijn leidingen gelegd voor elektrische laadpalen. En er is goed nagedacht over de situatie als iedereen energie gaat terug leveren, dan is er een zwaarder energienet nodig.
- De Tippe. Er zijn drie hubs in de wijk, waarvan één de mobiliteitshub. Daar zijn ook elektrische laadvoorzieningen.

Repair (refurbish)

Opknappen zwerffietsen

Er zijn 23 miljoen fietsen in Nederland, waarbij vaak de afgedankte fietsen in de publieke ruimte achterblijven. Normaal verzamelt de gemeente deze in een depot. Als een fiets dan niet wordt opgehaald, worden de wrakken tot schroot verwerkt. Fietsen die nog in redelijke staat zijn, gaan naar leerwerkcentra of worden verkocht aan handelaren. Dit kan echter ook op wijkniveau.

Voorbeeld:

- Spijkerkwartier. SpijkerBikes, zwerffietsen worden uit de wijk gehaald, opgeknapt en verkocht. Ze verkopen nu vier tot acht opgeknapte fietsen per week. Financieel willen ze zelfstandig zijn, maar het zal nog circa drie jaar duren voor het break-even punt bereikt is.

Lokale ruimte voor fietsonderhoud

Spullen sneuvelen minder snel als je ze goed onderhoudt. Toch wordt het onderhoud van spullen, zoals fietsen, vaak vergeten. Of niet gedaan omdat het te veel gedoe is. Door de gedoe-factor te verkleinen, wordt de kans op een langere levensduur vergroot.

Voorbeeld:

- De Tippe. De mobiliteitshub speelt in op de vraag naar de passende vervoersmiddelen op het juiste moment. Daarbij heeft het voorzieningen in de plint ten behoeve van het fietsonderhoud (Repair) en verhuur van elektrische (bak) fietsen (Rethink).

Water

Refuse/rethink

Gesloten waterkringloop

In een lokaal gesloten waterkringloop krijgt water een tweede of zelfs een derde leven. Hierdoor zal idealiter worden afgezien van aansluiting op het riool.

Voorbeelden:

- Ecodorp Boekel. Regenwater wordt in negen tanks van elk 1.000 liter opgevangen. Wasmachines gaan langer mee omdat er geen kalk in regenwater zit en er is veel minder wasmiddel nodig. Er is de helft minder drinkwater nodig. Deze aanpak is door de bewoners samen met het waterbedrijf en het Waterschap ontwikkeld. Er

is besloten geen eigen drinkwater te maken van regenwater. De reden hiervoor is dat enorme opslagtanks nodig zijn voor langdurige droogte. Het is efficiënter de aanwezige opslag van het drinkwaterbedrijf te gebruiken.

- SUPERLOCAL. Onderdeel van de wijk is een gesloten waterkringloop. Al het regenwater wordt opgevangen en drinkwater van gemaakt. Ook grijs water (waswater) en zwart water (toiletwater) wordt opgevangen. In de eerste plannen stond dat er ongeveer 1.500 – 2.000 m² helofytenveld nodig was om dit water schoon te maken. Later bleek dat er slechts 100 m² nodig is om het water van de hele wijk schoon te maken. Vroeger zag je grote rietmassa's, deze zijn niet meer nodig, er kan precies en systematisch gezuiverd worden.

Reduce

Meer groen als buffer regenwater

Vergroening heeft bij hevige neerslag een bufferend effect, waardoor er enerzijds minder regenwater direct naar het riool stroomt en er minder riooloverstorten plaatsvinden. Anderzijds zorgt goed gekozen groen voor een verhoogde infiltratiecapaciteit dat water kan vasthouden in tijden van droogte.

Voorbeelden:

- Noorderkwartier. Tegelijkertijd met de vervanging van de riolering, is de openbare ruimte waterbestendig gemaakt door vergroening van tuintjes. Het project startte initieel vanuit de gemeente, maar participatie van bewoners ontstond via de Europese pilot, project Sponge.
- Norbertuswijk. Voor het afkoppelen van regenwater zocht de gemeentelijke projectleider van project Waterklaar contact met de bewonersgroep, die al met onder andere zonnepanelen bezig was. Dit om een persoonlijke benadering in de wijk te krijgen. Er is een blok van ongeveer 35 huizen geselecteerd waar wateroverlast was en dat een binnenterrein met alleen gras had. Deze mensen zijn persoonlijk uitgenodigd voor een bijeenkomst. De respons was bijna 100%. Er wordt nu gekeken met de buurt hoe deze heringericht kan worden (bijvoorbeeld met wadi's en veel groen).
- Oosterwold. Op iedere nieuwbouwkavel moeten mensen aan waterberging doen, door het maken van een vijver, een wadi, een greppel of sloot.

Afschakelen regenwater

Het afschakelen van regenwater zorgt ervoor dat bij hevige neerslag minder regenwater naar het riool stroomt en er minder riooloverstorten plaats vinden. Tegelijkertijd kan het opgevangen regenwater gebruikt worden om leidingwater te vervangen.

Voorbeelden:

- EVA-Lanxmeer. Regenwater van daken wordt opvangen in vijvers. Regenwater van de straat gaat naar wadi's.
- Aktiegroep Het Oude Westen. Er is een project gestart met de naam 'de slimme regenton'.

Eigen waterzuivering

Het huishoudelijk afvalwater kan lokaal op verschillende manieren gezuiverd worden met een individuele behandeling van afvalwater (IBA). Circulaire alternatieven van de bekende septic tank zijn de biorotor, het oxidatiebed en het helofytenfilter.

Voorbeeld:

- Oosterwold. Deze woningen hebben geen riolering. Iedereen zuivert zijn eigen water met IBA's. Het is daarbij moeilijk om aan alle normen van het Waterschap te voldoen (vooral fosfaten).

Recycle

Zwart water vergisten

Het water dat afkomstig is van het toilet krijgt na enige tijd een zwarte kleur door het bacterieel rottingsproces van de uitwerpselen (ook wel zwart water genoemd). Hier kan energie uit worden teruggewonnen.

Voorbeeld:

- Schoonschip. Samen met Waternet wordt in een pilot het zwarte water op termijn afgevoerd naar een bioraffinaderij. Hier kan het worden vergist om er energie uit terug te winnen.

Energie

Refuse/rethink

Informatie-uitwisseling over energiebesparing

Energie besparen is de eerste stap van de Trias Energetica. Startpunt hiervan is het uitwisselen van informatie: welke mogelijkheden zijn er voor mij?

Voorbeeld:

- De Groene Meent. Energy party's; hierbij gaan tien mensen met soortgelijke woningen uit de buurt samen aan de keukentafel zitten. Iedereen neemt zijn eigen energierekening mee en vergelijkt deze onderling. Als iemand minder betaalt, legt deze persoon uit wat gedaan is om energie te besparen. Andere bewoners, die (meestal) wonen in soortgelijke woningen kunnen met deze informatie aan de slag. Op deze manier zorg je dat mensen elkaar leren kennen in de buurt en gezamenlijk actie kunnen ondernemen.

Reduce

Energieneutrale wijk

Kenmerk van een energieneutrale wijk is dat de energie die wordt gebruikt in balans is met de energie die de wijk zelf opwekt. Die balans bereik je door (1) het energiegebruik zo laag mogelijk te houden en (2) energie die nodig is zo duurzaam mogelijk op te wekken.

Voorbeeld:

- Schoonschip. Deze groep van woonschepen wil zelfs een CO₂-balans die negatief is: meer energie teruggeven dan je verbruikt (EPC maximaal 0). Er is een decentraal energiesysteem met zonnepanelen: iedereen heeft een batterij in de kelder verbonden met een netwerk. Deelnemers kunnen ook energie aan hun burens verkopen. Normaliter mag dat niet, maar het project kreeg een uitzonderingsstatus van RVO. Ze zijn niet aangesloten op het aardgasnet.

Collectieve energieopwekking

Het opwekken van energie kun je natuurlijk zelf doen. Er zijn echter veel collectieve acties, waarbij vaak enkele bewoners een bredere groep enthousiasmeren om samen bijvoorbeeld zonnepanelen te installeren. Vele handen maakt werk licht, het versterkt de sociale band en leidt tot lagere energiekosten voor alle deelnemers.

Voorbeelden:

- Ecodorp Bergen. Een dorp dat zoveel mogelijk zelfvoorzienend is met kunst en duurzaamheid als startpunt. Een eigen energievoorziening met zonnepanelen is op dit moment dekkend. Ze hebben zelf ook nog een houtvoorraad. Hierdoor zijn ze voor warmte redelijk zelfvoorzienend.

- Norbertuswijk. Een groepje van vier vrijwilligers enthousiasmeerde wijkbewoners waarbij werkgroepjes werden geformeerd. Eerst voor zonnepanelen, later ook voor de energiebesparende maatregelen isolatie en dubbel glas. Eerst zijn de maatregelen met en bij particulieren geïmplementeerd. Later is ook de sociale woningbouw erbij betrokken.

(Bouw)materiaal en spullen

Refuse/Rethink

Herinrichten binnenruimte

Een wijk kan zo ingericht worden dat het delen van spullen mogelijk wordt gemaakt (rethink). Zo zijn er in veel Nederland buurtboekenkasten die neergezet zijn in de publieke ruimte (reuse), maar fundamenteel is het herinrichten van de ruimte, bijvoorbeeld door ruimtes in gebouwen specifiek in te richten voor deelactiviteiten.

Voorbeeld:

- Erasmusveld. Bij collectiviteit vond men het sociaal belangrijk elkaar te kennen en bijvoorbeeld dingen van elkaar te kunnen lenen, collectieve ruimtes in een gebouw te creëren, een gezamenlijke logeerkamer te hebben en een wasserette.

Gezamenlijke klusschuur

Een wijk kan zo ingericht worden dat het onderhoud en repareren van spullen gefaciliteerd wordt (rethink). Dit zal leiden tot daadwerkelijk meer onderhoud en reparatie van spullen (repair).

Voorbeeld:

- Erasmusveld. Er komen verschillende gedeelde functies, waaronder een gezamenlijke klusschuur. Naast het circulaire aspect zal dit de verbondenheid tussen de bewoners stimuleren.

Reduce

Duurzame materialen

De keuze van materialen met een lage milieubelasting, passend bij hoe en waar je de materialen gaat gebruiken, is van groot belang. Zo kunnen sommige biobased materialen een milieuvriendelijk alternatief zijn voor 'traditionele materialen'. Een milieukeurmerk geeft informatie over een materiaal.

Voorbeelden:

- Oosterwold. Bewoners maken voor het bouwen van de woningen gebruik van natuurlijke materialen zoals stro, hout en leem (reduce), maar er worden ook materialen hergebruikt (reuse).
- Schoonschip. Deze groep van woonschepen heeft de opbouw van hout gemaakt (fundering van deels gerecycled beton). Er is weinig metaal gebruikt, met goede isolatie met natuurlijke materialen (voornamelijk houtvezel en jutevlas). Er is een materialenlijst gemaakt waarin naar duurzaamheid van het product in combinatie met de toepassing is gekeken.

Reuse

Spullenruil

Spullen die je niet meer nodig hebt, zijn vaak nog goed genoeg voor een tweede leven. En het ruilen van spullen brengt je in contact met buurtgenoten.

Voorbeeld:

- Aktiegroep Het Oude Westen. Ruilen van spullen gebeurt bijvoorbeeld via Het Ruilpunt. Dit is een winkel zonder geld. Je kunt er spullen en diensten ruilen die worden betaald met punten. Verder is in het buurthuis een leeszaal met boeken. Mensen brengen boeken die vervolgens weer uitgedeeld worden.
- De Groene Meent. Recycle Sint en Trash & Treasures. Trash & Treasures bestaat uit drie stappen. 1. Zet op de stoep wat je kwijt wilt (reduce), 2. Neem mee wat je kunt gebruiken (reuse) en 3. Het afvalverwerkingsbedrijf haalt op wat er overblijft (recycle).

Kettingruil

Spullen die je niet meer nodig hebt, zijn vaak nog goed genoeg om weg te geven. En als anderen dat ook doen, krijg je er ook weer wat voor terug.

Voorbeeld:

- De Groene Meent. Kleding Knapzak. Kleding die je niet meer draagt en die ligt te verstoffen in de kast, geef je een tweede leven door deze door te geven.

Materiaal hergebruik (bewoners)

Bewoners kunnen bij het bouwen van hun huis kijken of er tweedehands materiaal (lokaal) te vinden is, dat kan worden gebruikt ter vervanging van nieuwe bouwmaterialen.

Voorbeelden:

- Ecodorp Bergen. Een dorp dat zoveel mogelijk zelfvoorzienend is met kunst en duurzaamheid als startpunt. Ze hebben veel bouwmaterialen verzameld om deze te hergebruiken (denk aan hout, kozijnen en sanitair). Van de vele slooppanden in de nabije omgeving hebben ze onderdelen opgehaald. Het is geen gemakkelijke weg, want het Bouwbesluit is niet toegespitst op deze werkwijze. Soepelheid in eisen zou hierbij helpen.
- De Tippe. Er zijn drie hubs in de wijk, waarvan één de materialenhub wordt. Hier worden bruikbare (rest)materialen met elkaar gedeeld. De bewoners zijn als het ware aandeelhouders van de drie hubs.

Materiaal hergebruik (gemeente)

De gemeente kan bij zijn activiteiten kijken of materialen hergebruikt kunnen worden. Hierbij kunnen ze kijken of de hoogste R-trede mogelijk is (re-use van producten) en zo niet, een of twee treden omlaag (repair/recycle van die producten/materialen). Materialen kunnen lokaal worden hergebruikt of gerecycled, soms met hulp van de burgers.

Voorbeelden:

- Wielwijk. Burgers kunnen privéspullen hergebruiken en recyclen. Maar in de publieke ruimte komt ook veel materiaal vrij dat waardevol is. In een adviesrapport wordt aangegeven dat enerzijds de stromen die vrijkomen in de openbare ruimte (grasmaaien, hout, blad) lokaal gebruikt kunnen worden voor bijvoorbeeld compost met biogas voor een lokale kantine. Anderzijds wordt bij (her)inrichting van de openbare ruimte veel materiaal gebruikt dat in een naburige gemeente wellicht tweedehands te krijgen is (bestrating, lantaarnpalen, bankjes). In hubs wordt inzamelen, scheiden, repareren en verkoop gecombineerd.
- SUPERLOCAL. Vier flats met in totaal 400 woningen zijn gesloopt waarbij gepoogd is zo hoog mogelijk op de R-ladder uit te komen. Dus kijken of een heel appartement eruit gezaagd kon worden om vervolgens weer als woning te kunnen gebruiken. Of kleiner zagen en als bouwblokken gebruiken. Ook beter vermalen zodat de verschillende fracties recyclebeton kan worden. Daarna zijn er 130 duurzame woningen teruggezet.

Repair (refurbish)

Repair Café

Zo lang mogelijk met je spullen doen en apparaten repareren is bijna altijd het beste voor het milieu. In 2019 is 63% procent van de binnengebrachte apparaten bij een Repair Café gerepareerd.

Voorbeeld:

- Norbertuswijk. Het Repair Café was in een halve dag georganiseerd. Ruimte vinden, van iedereen wat gereedschap krijgen en het aan de muur hangen. Er is een team van twintig personen en ze hebben het geluk dat er mensen zijn met verstand van repareren.

Recycle

Lokaal afval scheiden

Het scheiden van afval is breed ingeburgerd binnen onze maatschappij, waarbij de gemeente verantwoordelijk is voor de infrastructuur. Er is echter een aantal activiteiten (bijvoorbeeld op een weekmarkt) waarbij dit nog te weinig gedaan wordt. Daarom is er een aantal lokale initiatieven waar het scheiden van afval lokaal wordt opgepakt.

Voorbeeld:

- Afrikaanderwijk. Grondstoffenstation op de markt gezet waardoor papier, karton, plastic en hout wordt gerecycled. Gerund door twaalf medewerkers die in dienst zijn van de wijkcoöperatie.

Voedsel

Refuse/Rethink

Collectieve voedselvoorziening

Om de eiwittransitie vorm te geven, de milieubelasting van voedselproductie zo gering mogelijk te houden en gezamenlijk zichtbaar te maken waar voedsel vandaan komt (ook voor kinderen), is het collectief verbouwen van voedsel bij de woning zeer aantrekkelijk. Dit kan bijvoorbeeld via een (gezamenlijke) moestuin.

Voorbeelden:

- Ecodorp Bergen. Een dorp dat zoveel mogelijk zelfvoorzienend is met kunst en duurzaamheid als startpunt. Ze hebben een mooie groentetuin en sommige producten halen ze bij lokale boeren. Het voedsel dat ze zelf niet nodig hebben, wordt lokaal verkocht.
- Ecodorp Boekel. Naast het dorp is een gebied van zeven hectare waar ze hun voedsel verbouwen. Dat voedsel is gratis voor de bewoners.

Voedsel in de wijk

Door groen in de wijk dusdanig te kiezen dat het ook nog eetbaar is, worden twee vliegen in één klap gevangen; én het positieve effect van groen in de wijk én de milieubelasting van het voedsel voor de bewoners wordt verlaagd. Dit kan bijvoorbeeld via stadslandbouw (waarbij in stedelijk gebied in de wijk groente wordt verbouwd) of het zelfs eetbaar maken van al het groen in de publieke ruimte van de wijk.

Voorbeelden:

- EVA-Lanxmeer. Er is een zone met een stadsboerderij voor de lokale voedselproductie, gekoppeld met een zorgfunctie. Doel is mensen direct in contact brengen met waar het eten vandaan komt. Daarnaast heeft het een educatieve en sociale functie.
- Oosterwold. De ambitie is dat mensen op 50% van hun kavel aan stadslandbouw moeten doen. In feite zijn zij allemaal stadsboeren voor lokaal geproduceerd voedsel. Doel is om uiteindelijk in 10% van de voedselbehoefte van Almere te voorzien.
- Rijnvliet. In een gewone Vinex wijk heeft een groep van dertig bewoners het initiatief genomen om samen met de gemeente Utrecht een 'eetbare woonwijk' vorm te geven. Al het groen in de publieke ruimte is er eetbaar: bodembedekker, struik, boom of welke laag van begroeiing ook. Daarnaast biedt het biodiversiteit en is het aangenaam om in te recreëren.

Voedsel voor mens en dier

Door de wijk dusdanig in te richten dat het zowel voor de mens in voedsel voorziet als ook voor dieren, kan dit de natuur versterken.

Voorbeelden:

- OIstergaard. Het voedsellandschap is voor zowel mensen als dieren. Zo komen er fruitthagen die ook als erfafscheiding gebruikt kunnen worden, bijvoorbeeld in het voedselbos. Een steenuilenkast, insectenhotel of torenvalkkast dragen bij tot meer fauna.
- Groen Kortenoord. Hier wordt momenteel een insectenhotel gebouwd, hetgeen ondersteunend is voor het groen/ voedsel in de wijk. Hier komt ook educatie om de hoek kijken.

Permacultuur

Permacultuur is een systeem dat zichzelf in stand houdt, net zoals de natuur dat doet. Er is een begroeide bodem die water vasthoudt, waardoor beregening niet nodig is.

Voorbeelden:

- Olstergaard. Men gaat uit van het permacultuurprincipe met plaats voor het produceren van voedsel. Er zijn voedsellandschappen van vier tot zeven lagen.
- Common Woods. Ze gaan uit van permacultuur en hebben een kas, moestuin, viskwekerij en op de mest laten ze weer planten groeien.

Reduce

Voedselverspilling voorkomen

Ongeveer een derde van al het voedsel dat geproduceerd wordt, belandt uiteindelijk niet op het bord van consumenten. In iedere schakel van de keten, dus ook bij de detailhandel en de consument zelf, is veel milieuwinst te halen.

Voorbeeld:

- Afrikaanderwijk. Er worden chutneys en siropen van restvoedsel van de Afrikaandermarkt gemaakt door hun eigen cateringbedrijf. Deze heeft een professionele keuken waar ze het restvoedsel kunnen verwerken. De chutneys en siropen worden verkocht in onder andere de Wijkkeuken van Zuid. Dit alles om te laten zien dat restvoedsel niet alleen maar afval is.

Reuse

Zaden/plantenruil voor voedsel

Er zijn veel initiatieven om ruimte, tuin en grond te delen, zoals deeltuinen.nl, degroenevinger.net en stek.app. Het ruilen van (voedsel)planten is echter bij uitstek een activiteit die op buurtniveau goed gedijt aangezien het snel zorgt voor sociale verbondenheid.

Voorbeeld:

- Groen Kortenoord. Er worden op reguliere basis evenementen in de wijk georganiseerd met betrekking tot groen, zoals plantjes ruilen en de stekjesstruintocht. De bewoners beheren gezamenlijk bepaalde stukken in de buurt. Het zijn meestal de mensen die in de buurt wonen, maar soms zetten ook andere mensen spontaan plantjes bij. De focus ligt op vaste kruiden.

Recycle

Lokaal afval scheiden

Het scheiden van afval is breed ingeburgerd binnen onze maatschappij, waarbij de gemeente verantwoordelijk is voor de inzameling. Vanuit de gedachte dat afval grondstof kan zijn, worden op diverse manieren deze grondstoffen ingezameld.

Voorbeelden:

- Afrikaanderwijk. Grondstoffenstation op markt gezet waardoor voedsel en dergelijke wordt gerecycled. Gerund door twaalf medewerkers die in dienst zijn van de wijkcoöperatie.
- Aktiegroep Het Oude Westen. Groente- en fruitafval kan ingeleverd worden bij een schillenboer. Drie dagen in de week komt de schillenboer langs huis. Het laatste uur van zijn ronde staat de schillenboer steeds bij het wijkcentrum van Aktiegroep Het Oude Westen.

Collectief composteren

Initiatieven voor collectieve compostering schieten als paddenstoelen uit de grond. Vooral het wormenhotel, waarbij wormen het GFT afbreken, groeit snel (wormenhotel.nl kent al ongeveer 2000 deelnemers op 128 locaties). Dit komt onder andere omdat deze manier van recyclen weinig tot geen transport met zich meebrengt (eigen GFT erin en de te gebruiken compost komt eruit), zeer educatief is voor kinderen (bijvoorbeeld met een kijkraampje op ooghoogte voor kinderen in een wormenhotel) en verbondenheid tussen bewoners geeft.

Voorbeelden:

- Groen Kortenoord. Enkele bewoners wilden composteren, maar de gemeente gaf aan dat het niet in de openbare ruimte mocht. Een bouwondernemer die braakliggende stukken grond heeft, heeft een stuk grond voor vijf jaar in beheer gegeven. Ze werken met rillen, kleine bergjes. De compost wordt aangeleverd in verschillende vakken: hout, bruinafval en dergelijke. Het team maakt een ril met verschillende lagen van hout, vers materiaal en volumineus materiaal. Het moet uiteindelijk tussen de 55 en 60 graden worden voor optimale compostering.
- Spijkerkwartier. Wormenhotel: community's met 25 gezinnen per straat en één wormenhotelier. Groenafval is na vijf tot zes maanden compost.

HOOFDSTUK 4

CONSUMENTEN- ONDERZOEK

Doel van het consumentenonderzoek is te achterhalen hoe burgers staan tegenover circulair wonen. De volledige resultaten van het online consumentenonderzoek zijn te vinden in bijlage 2. Het onderzoek vond plaats van 7 oktober tot 17 oktober 2021 onder een representatieve steekproef van burgers (op basis van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, regio). In totaal deden 1.245 panelleden van het I&O Research Panel mee aan het onderzoek.

De voornaamste conclusies zijn hieronder te lezen.

Bekendheid term 'circulaire wijk' is beperkt

Een kleine meerderheid (59%) weet zonder hulp geen beschrijving te geven van een circulaire wijk. Circa vier op de tien Nederlanders hebben wel één of meer associaties bij de term en als zij op weg worden geholpen heeft de helft ten minste van de term gehoord. Bijna één op de tien (8%) zegt de betekenis goed te kennen.

Meerderheid is positief over circulair inrichten van hun wijk

Twee op de drie Nederlanders zijn positief over het idee in het algemeen (68%) en een vergelijkbaar aandeel is positief over het meer circulair inrichten van hun eigen wijk (66%). Het idee van een proeftuin voor hun eigen wijk zorgt voor iets meer verdeeldheid. Ruim vier op de tien Nederlanders (44%) staan hier positief tegenover, maar één op de vijf Nederlanders (20%) is negatief over dit idee. Daarnaast staat nog een derde van de Nederlanders hier neutraal in.

Er is aan veel circulaire mogelijkheden redelijke behoefte

Meer groen in de wijk is de meest gewenste vorm van circulariteit. Driekwart van de Nederlanders zou dit graag zien. Ongeveer de helft ziet graag een plek in hun wijk waar je kapotte spullen kunt laten maken (zoals een Repair Café, of een schoen- of kleermaker) en/of een plek voor tweedehands spullen. Als het gaat om gedeelde voorzieningen, dan bestaat de meeste behoefte aan voorzieningen die zijn gericht op zaken die je niet dagelijks nodig hebt, zoals een pakket-ophaalpunt, fietsenmaker en een leenschuur voor gereedschap. Jongeren, hoger opgeleiden, mensen in een huurwoning en mensen uit (zeer) sterk stedelijk gebied hebben in het algemeen meer behoefte aan circulaire mogelijkheden dan anderen. Een meerderheid van 56% wil mogelijkheden hebben in hun wijk om beter met hun afval om te gaan.

Buurtbewoners zouden meeste inspraak moeten hebben over circulaire plannen in de wijk

Driekwart van de Nederlanders vindt dat hun buurtgenoten (redelijk) veel inspraak moeten hebben over circulaire plannen voor hun wijk (77%). Het aandeel dat zelf (redelijk) veel inspraak wil is kleiner, maar nog steeds een ruime meerderheid (67%). Hieruit volgt de vraag in hoeverre mensen zelf willen participeren en op welke manier. Slechts één op de tien Nederlanders wil helemaal niet betrokken worden bij de ontwikkeling van plannen (9%). Twee op de drie mensen willen (tenminste) goed op de hoogte worden gebracht van de plannen (66%). Daarnaast zijn er ook mensen die op een actieve manier willen participeren. Meest genoemd wordt 'samen met buurtgenoten (bindende) doelen en oplossingen opstellen', door één op de drie Nederlanders (32%). Ongeveer twee op de tien Nederlanders willen (ook) met de gemeente in gesprek kunnen over de plannen, zelf doelen en oplossingen aandragen of daar samen met de gemeente aan werken. Een kwart van de Nederlanders zegt behoefte te hebben aan hulp om circulair te leven.

Redelijke bereidheid om vrijwilligerswerk te doen, maar tegen kosten is meer weerstand

Vier op de tien Nederlanders zeggen een paar uur per maand vrijwilligerswerk te willen doen in een buurthuis of buurttuin (39%). Voor andere investeringen in tijd, geld of parkeerruimte zijn er per saldo meer tegenstanders dan voorstanders.

HOOFDSTUK 5:

BEVINDINGEN

In een circulaire economie kent en neemt iedereen zijn rol. Dan is duidelijk hoe inwoners betrokken kunnen worden in die actieve rol en hoe er draagvlak voor gecreëerd kan worden. Met de huidige participatie-instrumenten praat en denkt de burger steeds vaker mee, maar blijft vaak in een ondergeschikte rol. Duidelijk moet worden wat dit vraagt van de andere stakeholders, zoals openheid van zaken, andere procesbegeleiding en meer co-creërend gedrag voor een wijk die van en voor iedereen is. Daarbij, als de circulaire wijk eenmaal 'staat', wil je bewoners ook blijvend stimuleren circulair te leven en steeds meer facetten in hun leven circulair(der) te maken. De aard van de wijk is daarbij van belang. Een stadswijk heeft andere vragen en mogelijkheden dan een net gebouwde Vindex-wijk of een dorp gelegen op het platteland.

Er is geen algemene toepassing voor alle vraagstukken te vinden. Circulaire wijken bestaan of worden ontwikkeld in allerlei soorten en maten:

- ▶ Stad of dorp;
- ▶ Bestaande bouw of nieuwbouw;
- ▶ Fysiek groot of klein;
- ▶ Gestart vanuit de bewoner(s) of vanuit de overheid;
- ▶ Eén aspect omhelzend zoals zonnepanelen of integrale benadering met meer circulariteitsaspecten;
- ▶ Alles in één keer aanpakken of beginnend met één en daarna steeds een nieuw aspect uitwerken;
- ▶ Gestart vanuit idealisme of als 'extra aspect' bij een nieuwbouwwijk.

We zetten een aantal aandachtspunten op een rij waar rekening mee gehouden kan worden op de diverse niveaus van interactie met de burger/consument. Vanuit het consumentenonderzoek komt naar voren dat de burger/consument zeer betrokken wil zijn.

Gemeenten zijn eerste aanspreekpunt en belangrijkste partij bij stimuleren circulaire wijken

Uit zowel de interviews als het consumentenonderzoek komt naar voren dat gemeenten het eerste aanspreekpunt vormen voor burgers als zij vragen hebben over of een initiatief willen starten op gebied van circulariteit. De provincie, het waterschap en de rijksoverheid staan verder van de burger af. Aangezien de gemeente dus veruit de belangrijkste partner en het eerste aanspreekpunt voor de burger/consument is, is het belangrijk dat deze samenwerking goed is en bewoners weten waar ze zelf op kunnen letten of weten waar ze voor circulaire ontwikkelingen terecht kunnen bij de gemeente.

Grote zorgen eerst

Vaak gehoord in de interviews is dat een speciaal, aansprekend circulair (pilot-)project mooi is, maar dat de mensen simpelweg eerst een betaalbare, bereikbare woning nodig hebben met een tuin en parkeerplaats. Andere aspecten dan de circulaire/ecologische vindt men belangrijker. Vanzelfsprekend moeten woonoplossingen betaalbaar en haalbaar zijn, maar dat ontslaat gemeenten en de rijksoverheid niet om circulariteit te stimuleren en het niet te zien als 'een leuke bijkomstigheid waar bewoners positief tegenover kunnen staan'.

Voorliefde voor baksteen en beton en elitair imago.

'Je wilt het liefst aspecten benoemen die voor iedereen herkenbaar zijn als een fijne woonsituatie. Dat je kan wonen in een groene wijk, geschikt voor kinderen en sociale cohesie', zegt Anke van Hal, hoogleraar Duurzaam Bouwen en Ontwikkeling bij de Nyenrode Business Universiteit. De doorsnee Nederlander wil

duurzaam wonen, maar investeren in een geheel zelfontworpen wijk gaat hen te ver. Gemeenten kunnen kiezen voor wijken waar het fijn wonen is, in gezonde woningen met goede en betaalbare voorzieningen. In eco-wijken kan een mix tussen vrije sector en sociale woningbouw een beter imago voeden. (Stadszaken, 2021).

Aanbevelingen voor gemeenten

Voor gemeenten constateren wij de volgende aandachtspunten bij het ondersteunen van circulaire initiatiefnemers en het stimuleren van circulariteit op wijkniveau.

1. Financiering

Veel circulaire activiteiten worden gestart als pilot. Op zich is daar niets mis mee. Echter, wanneer je activiteiten wil bestendigen en mensen bijvoorbeeld een baan wil geven of een reparatiecentrum langer open wil houden, dan is financiering voor de middellange en lange termijn onmisbaar. Hier ontbreekt het vaak aan. Het zorgt er ook voor dat veel energie gaat zitten in het zoeken naar middelen om de continuïteit te borgen.

Door te kijken welke disciplines samenkomen in een project, zou het mogelijk moeten zijn financiering uit verschillende budgetten binnen een gemeente samen te brengen. In projecten waarbij bijvoorbeeld afval verwerkt wordt, spullen gerepareerd worden en werkgelegenheid gecreëerd wordt, kan vanuit diverse thema's/sectoren gemeentelijk budget vrijgespeeld worden. Leg vast aan het begin hoe je de financiering structureel kan maken door te starten met een middellange financiering die resulteert in een eigen business case.

2. Capaciteit

Veel zaken vragen aandacht, capaciteit en budget. Denk aan de energietransitie, het regenbestendig maken van wijken, sociale cohesie bevorderen en armoede tegengaan. Uit diverse gesprekken kwam naar voren dat de ervaring is dat gemeenteambtenaren vaak welwillend zijn, maar gewoonweg geen tijd kunnen vinden aan alle vragen te voldoen en/of te veel expertise moeten inwinnen om ingewikkelde vraagstukken te beantwoorden.

Trajecten nemen veel tijd in beslag en er wordt veel heen en weer gegaan met vragen en dossiers. Circulaire vraagstukken zijn relatief onbekend en ook wet- en regelgeving kan in eerste instantie nul op het rekest geven. De gevoerde gesprekken geven aan dat door het verloop van betrokken medewerkers bij gemeenten, bewoners ervaren dat ze steeds opnieuw moeten beginnen. Door een dossier intern bij diverse mensen/disciplines te beleggen zou dit voorkomen kunnen worden. Of door één aanspreekpunt te hebben voor circulaire economie.

Daarnaast vraagt een integrale circulaire benadering in aanvang meer tijd om de diverse betrokken stakeholders mee te nemen in het proces en de planning. Het is dus zaak mankracht beschikbaar te hebben in en voor deze projecten in co-creatie met burgers. Als gemeenten erg groot zijn, wordt het omgekeerde gemeld. Er is veel capaciteit intern, maar (te) weinig cohesie naar de burger toe.

3. Initiatieven meer zichtbaar maken

Laat zien welke initiatieven er op lokaal niveau spelen en leg verbanden. Niet alleen goed en interessant voor de burger, maar ook voor de betrokken gemeenten en ambtenaren. De circulaire focus ligt nu, in diverse organisaties, veelal op ondernemers en overheden, terwijl ook de consument/burger een grote rol speelt in de transitie. Zonder draagvlak en motivatie bij de bewoners van de wijk zal er geen vliegwieleffect optreden, dat illustreren de twintig bevestigde projecten. In publiekscampagnes en -informatie kan gedeeld worden wat er op lokaal niveau gedaan wordt om bewoners lokaal en van andere wijken te inspireren.

Activiteiten en de impact hiervan kunnen zowel direct als indirect zichtbaar gemaakt worden. Directe zichtbaarheid ontstaat wanneer bewoners de aanwezigheid van een Repair Café, de aanleg van een wadi in het park, laadpalen van deelauto's of het uitdelen van de zelfgemaakte compost in hun wijk zien en kunnen ervaren. Indirecte zichtbaarheid ontstaat

wanneer een bijeenkomst wordt georganiseerd waar initiatieven een podium krijgen en de verhalen gedeeld kunnen worden. Dat kunnen dan initiatieven uit de eigen buurt of van andere wijken zijn.

4. Dialoog

Veel genoemd is dat het idee leeft dat de gemeente niet echt luistert naar initiatieven en vragen van de burger/consument. Ook zijn er binnen gemeenten verschillende trajecten die niet altijd van elkaar op de hoogte zijn wat voor de burger verwarrend werkt. Een relatief vaak gehoorde opmerking is dat de gemeente gevoelig is voor groepen (of een individu) die iets aanvechten en soms zelfs een rechtszaak aanspannen. Door bijeenkomsten of evenementen te organiseren, kun je burgers meenemen en vragen om mee te denken en zo escalatie mogelijk voorkomen. De motor van de beweging zijn de mensen zelf, als burger/consument, ambtenaar of professional. Het vertrekpunt zou aan moeten sluiten bij de lokale opgave in een wijk. En los deze opgave zo op dat je tegelijkertijd de transitie naar een circulaire economie bevordert.

5. Organiseren en verbinden

Technisch kan er veel en duurzame oplossingen zijn te koop. Lastiger is de uitdaging een verscheidenheid aan doelgroepen te organiseren in een collectief. We zien een vliegwieleffect in sommige van de projecten ontstaan. Er wordt gestart met één aspect, zoals het collectief aankopen van zonnepalen en na een geslaagde uitvoering wordt hier weer een nieuw initiatief aan gekoppeld. Door de tijd groeit de groep met mensen die aanhaken en natuurlijk haken er soms weer mensen af.

Verbondenheid is voor de mensen een belangrijk aspect (een psychologische basisbehoefte naast het gebruik van eigen competenties en het ervaren van autonomie). Enthousiaste, betrokken mensen laten zien dat circulaire initiatieven tot 'gezellig dingen samendoen' kan leiden. Het klinkt wellicht wat soft, maar er zijn voorbeelden te over. Zo verzorgen mensen samen het groen, ontstaat er regelmatig contact met hangjongeren die uiteindelijk het straatvuil gaan opruimen en brengen de medewerkers in de Afrikaanderwijk gezelligheid op straat. Deze verbondenheid is niet alleen fysiek belangrijk, maar is ook door bestaande technologie makkelijker te omarmen, dus maak er gebruik van. Alle uitingen bij elkaar zorgen voor vertrouwen en begrip voor elkaars situatie.

Diverse netwerkorganisaties zoals het Netwerk Duurzame Dorpen en Buurkracht zetten zich in en ondersteunen burgers die zelf initiatieven ondernemen. Ook organisaties als Platform31 en Cirkelstad delen kennis, activeren en zetten zich in voor steden zonder uitval van mensen, zonder afval. Maak gebruik van de kracht van bestaande netwerken en de daar ontwikkelde

Burgerberaad

Een burgerberaad, burgerraad, burgerforum of burgerpanel, is een vorm van 'deliberatieve democratie', een democratie gebaseerd op overleg en besluitvorming tussen burgers. In een burgerberaad helpen inwoners politici beslissingen te nemen over complexe, vaak gepolariseerde onderwerpen. Deze groep

van inwoners is geloot en doet, op basis van informatie en overleg, aanbevelingen over het te volgen beleid. De inwoners vormen een dwarsdoorsnede van de samenleving. De uitkomst van een burgerberaad is een gezamenlijk besluit of aanbevelingen die door (idealiter) de politiek wordt gebruikt voor besluiten.

kennis. In de loop van 2022 ontwikkelt Milieu Centraal een aantal middelen die gemeenten kunnen gebruiken om burgers/consumenten te informeren, te prikkelen en te activeren om de stap naar een circulaire wijk te zetten.

6. Burgerparticipatie

Wat opvalt in de projecten met een grote burgerparticipatie, is dat er een aantal trekkers binnen het initiatief zijn, die niet alleen een lange adem hebben, maar ook zeer bevlogen zijn. Deze trekkers zijn enthousiast en enthousiasmeren andere bewoners en betrokkenen. Zo zien we:

- ▶ Hoogopgeleide burgers, zij zoeken zaken zelf uit, hebben tijd en geld beschikbaar en willen zelf meebeslissen.
- ▶ Een goede projectleider of buurtwerker in wijken met sociaaleconomische achterstanden die zaken eenvoudig uitlegt, uitgaat van de kleine beurs en vraagstukken relevant maakt voor de betrokkenen.
- ▶ Mensen die door een bepaalde achtergrond, zoals immigratie of eerdere armoede, richting geven aan zaken die voor hen belangrijk zijn en waarde hebben.
- ▶ Mensen die zich inzetten voor duurzaamheid vanuit een groeiend bewustzijn over onze omgang met de planeet.

Als een burger zich om circulaire/ecologische aspecten druk maakt, dan gaat het vaak over het thema energie. De media bericht veel over het klimaatprobleem, het Parijs-akkoord, het elektriciteitsnet dat vol zit enzovoort. Dit zijn problemen waar een circulaire wijk mogelijk een bijdrage aan kan leveren. Gebruik de bestaande motivatie bij burgers om circulaire vervolgstappen te zetten.

Inwoner- of burgerparticipatie is een belangrijk onderwerp. Burgers verwachten meer en gemeenten maken hierin stappen. Verwachtingen managen is essentieel om misverstanden te voorkomen. Wil je als gemeente inwoners informeren, geef dan niet de indruk dat je hen wilt laten meebeslissen. De participatieladder is daar een handig hulpmiddel bij.

Wat wil de burger/consument zelf? Het consumentenonderzoek geeft aan dat driekwart van de Nederlanders vindt dat hun buurtgenoten (redelijk) veel inspraak moeten hebben over circulaire plannen voor hun wijk (77%). Het aandeel dat zelf (redelijk) veel inspraak wil is kleiner, maar nog steeds een ruime meerderheid (67%). Hieruit volgt de vraag in hoeverre mensen zelf willen participeren en op welke manier. Een verschuiving van het 'zender-ontvanger'-model naar 'dialog'-model is evident. Ook een burgerberaad kan hier een rol spelen.

HOOFDSTUK 6:

CONCLUSIES & AANBEVELINGEN

In deze verkenning is gekeken naar bestaande circulaire initiatieven op wijkniveau om hieruit lessen te trekken welke rol het Rijk op zich kan nemen om circulaire wijken te stimuleren en/of op te schalen.

Leerpunten van bestaande voorbeelden van circulaire wijkinitiatieven

Uit de twintig voorbeeldprojecten en diepte-interviews zijn de volgende leerpunten opgehaald.

Initiatieven ontstaan 'van onderop' en als vervolg op andere duurzaamheidsinitiatieven.

Opvallend is dat veel van de geïnterviewde circulaire initiatieven voornamelijk van onderop zijn ontstaan, dus niet op initiatief van een gemeente of vanuit het Rijk.

Ook zijn veel initiatieven gestart als vervolg op een ander duurzaamheidsthema: vaak energiemaatregelen (direct effect op de eigen portemonnee) en het verbeteren van de leefomgevingskwaliteit (weghalen zwerf fietsen, verbeterde afvalinzameling, meer groen in de wijk). Deze initiatieven mobiliseren mensen, er ontstaat een lokaal netwerk en dit leidt vervolgens tot een nieuw circulair initiatief, zoals deel- en ruilinitiatieven. Andere duurzaamheidsthema's zoals klimaat en energie zijn bekender en concreter, staan duidelijk dichterbij de belevingswereld van burgers/bewoners en vormen een aanjagende rol om ook lokaal met circulaire economie aan de slag te gaan. Ook het consumentenonderzoek bevestigt het beeld dat circulair niet zozeer als een apart duurzaamheidsthema wordt gezien, maar dat er meer integraal wordt gekeken. Uiteindelijk gaat het om een prettige leefomgevingskwaliteit in de wijk.

Betekenis 'circulair' en 'circulaire wijk' is nog onbekend

Uit het consumentenonderzoek en de diepte-interviews blijkt dat de term 'circulair' over het algemeen nog weinig herkenning oproept. Minder dan 1 op de 10 mensen zegt de betekenis goed te kennen.

Gesignaleerde succes- en faalfactoren

- ▶ Een belangrijke succesfactor zijn gemotiveerde mensen en het bieden van ruimte voor maatwerk. Hier kun je niet direct op sturen als Rijk, maar het helpt in ieder geval om ruimte te bieden en de vrijheid tot maatwerk om een circulair initiatief op een manier aan te pakken die past bij de initiatiefnemers en bij de wijk. Een uniforme, top down benadering kan juist belemmerend werken.
- ▶ Het beschikbaar zijn van goedkope of gratis locaties is ook een belangrijke succesfactor. Denk aan een buurthuis ten behoeve van een Repair Café of voor ruilmarkten, locaties voor deelmobiliteit, een plek voor 'circulaire hubs', gezamenlijke (moes)tuinen of wormenhotels, enzovoort.
- ▶ Een eenmalige in plaats van meerjarige financiering blijkt regelmatig een faalfactor. Hierdoor houden succesvolle projecten ineens op en krijgen niet de tijd een succes te worden en eventueel een businessmodel te ontwikkelen.
- ▶ Een andere faalfactor is een sectorale kijk op circulariteit. Er zijn vaak potjes voor energie of voor biodiversiteit, maar circulaire initiatieven vallen tussen wal en schip. Het is dikwijls nog geen thema met een eigen geldstroom, terwijl deze initiatieven wel bijdragen aan verschillende doelen van bijvoorbeeld een gemeente.
- ▶ Met bovenstaand punt samenhangend: veel initiatiefnemers geven aan dat voor circulariteit nog geen (vast) aanspreekpunt binnen gemeenten beschikbaar is en er veel onduidelijkheid is wie er over gaat.

Impactvolle initiatieven

Impact vanuit circulariteitsdoelen

Vanuit het Rijk gezien is het meest effectief om beschikbare middelen in te zetten op initiatieven met de meeste impact op de circulaire doelen, namelijk het reduceren of verbeteren van het grondstoffenverbruik. Een hulpmiddel hiervoor is de R-ladder. Gezien vanuit de R-ladder systematiek, leveren de initiatieven die vallen onder refuse en rethink, reduce en reuse de grootste impact op. Voorbeelden die we op wijkniveau zijn tegengekomen:

- ▶ Refuse en rethink: delen van auto's en ander vervoer (deelmobiliteit), delen van spullen en van leef- en werkruimten, geen riolering (gesloten waterkringlopen), minder verharding, lokale voedselvoorziening.

- ▶ Reduce: publieke laadpalen, collectieve energieopwekking, voorkomen voedselverspilling, afkoppelen regenwater.
- ▶ Reuse: Ruilen van spullen zoals kleding, boeken, etcetera, hoogwaardig hergebruik van materialen.

Impact vanuit doelen voor de wijk

Naast deze impact spelen op wijkniveau andere factoren waarom een initiatief als meer of minder succesvol wordt gezien. Vooral de initiatieven die niet alleen circulair zijn, maar ook een belangrijke bijdrage leveren aan de leefomgevingskwaliteit binnen de wijk worden gezien als zeer impactvol. In de verkenning sprongen de volgende impactvolle initiatieven in het oog:

- ▶ *Circulaire initiatieven die banen creëren*
Voorbeelden zijn 'Spikerbikes' in Arnhem en het scheiden van marktafval in de Afrikaanderwijk in Rotterdam. Beide initiatieven leveren banen op voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en dragen bovendien bij aan het tegengaan van zwerfafval in de wijk.
- ▶ *Circulaire initiatieven die bijdragen aan sociale cohesie*
Bij verschillende initiatieven, zoals deel- en ruilinitiatieven en wormenhotels, werd benadrukt dat deze initiatieven enorm bijdragen aan sociale cohesie en sociale netwerken binnen de wijk en daarmee als zeer impactvolle initiatieven worden gezien.

Een aandachtspunt bij het kijken naar de impact van initiatieven is dat het schaalniveau van een wijk of dorp soms te klein is. Voor voldoende vraag/aanbod naar bijvoorbeeld hergebruik van spullen is een gemeentelijk of zelfs regionaal schaalniveau interessanter.

Rol en handelingsperspectieven Rijk

Zoals in hoofdstuk 5 (Bevindingen) aan bod is gekomen, is de gemeente de belangrijkste partij bij het stimuleren en opschalen van circulaire initiatieven op wijkniveau. Bij geen van de onderzochte initiatieven was het Rijk een partij, uitgezonderd het Circulaire Ambachtscentrum in Arnhem, van waaruit Spikerbikes is opgericht. Toch zien we op basis van de interviews en het consumentenonderzoek een aantal punten waarop het Rijk een rol kan pakken om circulaire initiatieven te stimuleren en op te schalen als inzet om de rijksbrede doelstelling 'Nederland circulair in 2050' te realiseren.

Ontwikkel een visie en geef het goede voorbeeld

Uit de interviews blijkt dat er behoefte is aan een visie vanuit het Rijk, een stip op de horizon: hoe ziet een circulair Nederland er in 2050 uit en hoe ziet een circulaire wijk er dan uit? Welke stappen zijn daarvoor nodig? Een eerste stap is natuurlijk om zelf het goede voorbeeld geven: voer als Rijk de eigen projecten circulair uit, leg de spreekwoordelijke lat zo hoog mogelijk, koop circulair in, laat zien wat er gedaan wordt en betrek share- en stakeholders.

Vergroot kennis en bewustwording van betekenis circulair bij burgers

Minder dan één op de tien (8%) van de deelnemers aan het consumentenonderzoek zegt de betekenis van circulair goed te kennen. Goede voorlichting is noodzakelijk om bekendheid te vergroten.

Dit kan door de volgende acties vanuit het Rijk:

Start een publiekscampagne over circulariteit.

- ▶ Laat zien waarom vanuit het Rijk gestreefd wordt naar een circulaire economie, wat dat is en oplevert en wat je als bewoner zelf aan circulariteit kunt doen. Start met de dingen waar men positief tegenover staat: meer groen, spullen (laten) repareren, voorzieningen om beter met afval om te gaan. Pas na de eerste successen gaan

communiceren over dingen waar men minder positief tegenover staat zoals een autoluwe wijk, deelmobiliteit en wasserettes (algemeen: spullen of voorzieningen delen die mensen dagelijks nodig hebben). Haak hierbij zoveel mogelijk aan bij onderwerpen die al bekender zijn, zoals energie, groen, voedsel, water, mobiliteit enzovoort. Deze thema's bieden circulaire handelingsperspectieven zoals het raamwerk laat zien, creëer win-win mogelijkheden met onderwerpen waar bewoners al enthousiast over zijn en de betekenis van kennen.

- ▶ Beïnvloed het imago van circulaire wijken. Een dergelijke wijk is niet alleen voor witte, hoogopgeleide mensen, zoals soms wordt gedacht. Laat zien wat de voordelen zijn van circulaire initiatieven zoals delen, ruilen, repareren, minder afval enzovoort.
- ▶ Laat bestaande, inspirerende voorbeelden zien van wat er al gebeurt op wijk- en dorpsniveau op het gebied van circulaire economie.
- ▶ Stel een toolkit beschikbaar met handige tips en informatie wat burgers zelf kunnen doen. Milieu Centraal zal in de loop van 2022 hiervoor al een aantal middelen beschikbaar stellen die hierin meegenomen kunnen worden.

Ondersteun gemeenten

Het Rijk staat verder van wijken en haar bewoners af; gemeenten vormen het eerste aanspreekpunt. Ondersteun daarom gemeenten die aan de slag willen met circulaire wijken.

- ▶ Milieu Centraal stelt voor naast het ontwikkelen van middelen voor burgers/ bewoners ook een programma te maken voor gemeenteambtenaren die diverse portefeuilles beheren zoals armoede, klimaat, energie, milieu, duurzaamheid enzovoort. In het programma worden kennis en ervaringen over diverse vraagstukken en praktische toolkits van bestaande initiatieven beschikbaar gemaakt, breed gedeeld en het scala aan mogelijkheden geprioriteerd (wat kost veel/weinig tijd, is wel/niet effectief). In een 3-trapsraket start je met informatie en inspiratie voor gemeenten. Dit wordt aangevuld met lokale voorbeelden en sluit af met de vraag aan burgers/consumenten: wat ga jij doen?
- ▶ Ondersteun vanuit het Rijk steunpunten op gebied van circulariteit waar gemeenten en burgers terecht kunnen bij circulaire lokale vraagstukken. Gebruik hiervoor partijen waar nu al veel kennis is, zoals de natuur- en milieufederaties, Rijkswaterstaat, Milieu Centraal enzovoort.
- ▶ Kijk waar je bestaande netwerken kan gebruiken en elkaars activiteiten kan versterken of ondersteunen. Het kan stimulerend zijn als wijken elkaar helpen: wat zijn randvoorwaarden en hoe stimuleer je bewonerparticipatie? Hier kan het Rijk een rol in spelen, bijvoorbeeld door het organiseren van bijeenkomsten en marktconsultaties. Op basis van de open source gedachte wordt kennis ter beschikking gesteld en kennisuitwisseling relevant.

Financiën/fiscaliteit

- ▶ Het Rijk kan zelf een circulair traject initiëren inclusief financiering, zoals de huidige circulaire ambachtscentra en zo de burger/consument samen met de gemeente actief betrekken. Op wijkniveau en qua impact is dit bijvoorbeeld interessant voor initiatieven die inzetten op repareren, delen en/of ruilen. Denk aan financiële ondersteuning voor het huren van een ruimte en de promotie van deze initiatieven.
- ▶ Ondersteun initiatieven die banen creëren, zodat meer continuïteit voor dit soort initiatieven ontstaat. Voorkom dat de focus alleen ligt op pilots en niet op lange termijn continuïteit. De potjes bij gemeenten zijn zeer beperkt en vaak eenjarig. Het Rijk kan hierin bijspringen. Sommige initiatiefnemers van projecten worden door iedereen gebruikt als voorbeeld en uitgenodigd hun visie te delen in sessies en presentaties. Tegelijkertijd krijgen ze geen financiering of bijvoorbeeld een stuk grond om die gepresenteerde idealen te kunnen realiseren. Geef deze voorlopers

een podium en (financiële) mogelijkheden. Kijk ook naar bestaande initiatieven die wellicht meer mogelijk kunnen maken als er budget beschikbaar komt voor de middellange termijn. Gebruik de huidige projecten om nieuwe projecten in gang te zetten. Geef subsidie aan initiatieven die het stokje door willen geven en zo andere wijken kunnen en willen enthousiasmeren. Kortom, creëer een sneeuwbaaleffect.

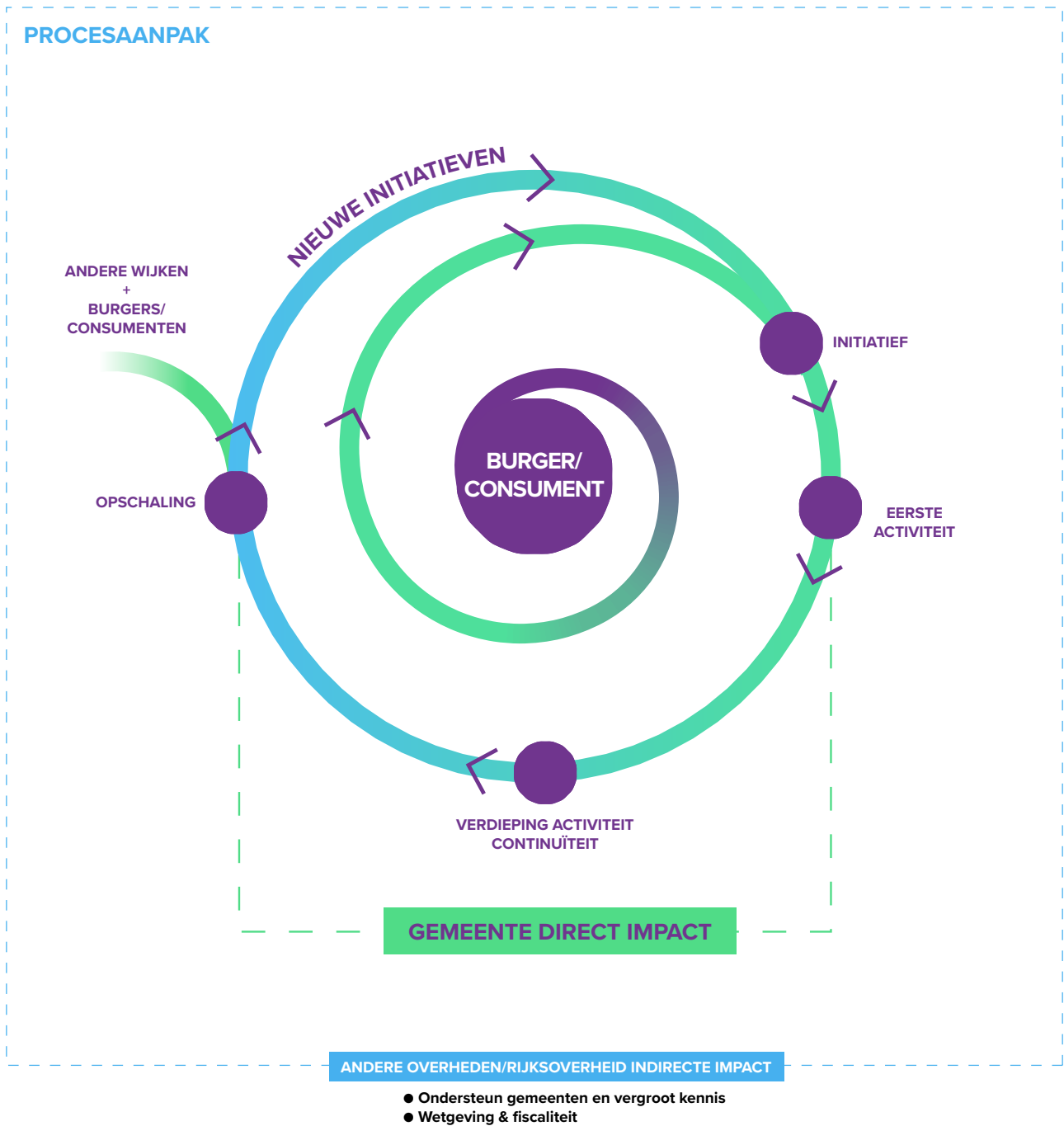
- ▶ Financier voorlichting zodat geleerde lessen en ervaringen door bestaande initiatieven met nieuwe gegadigden gedeeld kan worden (zie ook voorlichting).
- ▶ Belast arbeid met een lager btw-tarief.
- ▶ Subsidieer een voucherregeling voor circulaire wijken bij gemeenten, bijvoorbeeld om kennis in te kopen of juist om kennis richting andere wijken te delen.

Wetgeving

De rijksoverheid kan richting geven aan de ontwikkeling van circulaire wijken door, in verschillende wetgeving, circulariteit als randvoorwaarde op te nemen en belemmeringen voor circulaire initiatieven weg te nemen. Circulaire wijkontwikkeling is nu te vrijblijvend. Milieu Centraal constateert dat diverse facetten bijdragen aan een circulaire wijk. Een burger/consument houdt zich niet aan definities van wat circulair is, maar kiest datgene wat past bij zijn leefwereld. De volgende suggesties komen naar voren aan de hand van de interviews en het consumentenonderzoek:

- ▶ ‘Minder vrijblijvendheid’, ‘meer dwang en drang’ kwam regelmatig in de gesprekken naar voren. Bijvoorbeeld door vanuit het Rijk eisen te stellen op gebied van een gebruik van een minimaal percentage gerecyclede materialen, een maximaal percentage verharding, autoluwheid in combinatie met lagere parkeernormen, gedeelde leefruimten en locaties voor deel- en reparatie-initiatieven, gedeeld groen (voor bijvoorbeeld voedselbos, eetbare wijk, wadi's en speelpleinen) enzovoort.
- ▶ Maak het gebruik van secundaire bouwmaterialen beter mogelijk. Twee voorbeelden: (1) volgens BENG-berekening moeten de toegepaste materialen gecertificeerd zijn (CE, NEN), maar veel circulaire materialen zijn dat nog niet; (2) de begane grond in een woning moet volgens het Bouwbesluit een bepaalde hoogte hebben, maar als een gehele verdieping wordt hergebruikt, zoals bij SUPERLOCAL de wens was, kan niet aan die eis worden voldaan. Pas het Bouwbesluit aan op de mogelijkheid tot circulair bouwen en kijk of circulaire eisen dwingender gemaakt kunnen worden.
- ▶ Initiatieven met wormenhotels lopen tegen onduidelijkheden in kader van landbouw-/mestregelgeving aan. Niet alle gemeenten staan daarom wormenhotels toe. Creëer duidelijkheid en pas regelgeving ten behoeve van wormenhotels aan.
- ▶ Duidelijkheid over de mogelijkheden en onmogelijkheden om waterkringlopen te sluiten en grijs water te gebruiken voor bijvoorbeeld wasmachines of toiletten.

Tot slot schetsen we een eerste aanzet van een procesaanpak met (in)directe aangrijpingspunten voor het Rijk bij het stimuleren van circulaire wijken waarbij de burger centraal staat.

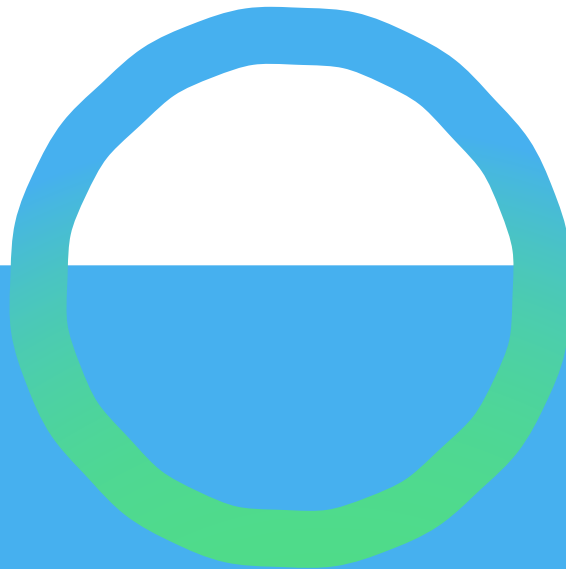
Geef de burger/consument voorbeelden en ideeën. Sta open voor ideeën waar burgers zelf mee komen, gebruik de participatieladder. Start met dat wat positief scoort, zoals groen in de wijk. Hieruit volgen activiteiten en na succes worden de activiteiten gecontinueerd en verdiept. Er komen nieuwe ideeën bij, van burgers en

van de gemeente, ook deze krijgen vorm en zo groeit de circulaire wijk. Financier niet alleen het begin, ook het vervolg. Pak na een goede start onderwerpen op die verder van de burger afstaan. Ideeën worden overgenomen door andere burgers in andere wijken. Ook hier groeien nieuwe initiatieven en circulaire wijken.

Bijlagen

1. Projectomschrijving

1. Afrikaanderwijk, Rotterdam
2. Common Woods, Amersfoort
3. De Groene Meent, Wassenaar
4. De Maten, Apeldoorn
5. De Tippe, Zwolle
6. Ecodorp Bergen
7. Ecodorp Boekel
8. Erasmusveld, Den Haag
9. EVA-Lanxmeer, Culemborg
10. Groen Kortenoord, Wageningen
11. Het Oude Westen, Rotterdam
12. Noorderkwartier-Oost, Leiden
13. Norbertuswijk, Horst
14. Olstergaard, Olst-Wijhe
15. Oosterwold, Almere en Zeewolde
16. Rijnvliet, Utrecht
17. Schoonschip, Amsterdam
18. Spijkerkwartier, Arnhem
19. SUPERLOCAL, Kerkrade
20. Wielwijk, Dordrecht

Afrikaanderwijk in Rotterdam

De Afrikaanderwijk-coöperatie is een groep actieve ondernemers en bewoners in de Afrikaanderwijk in Rotterdam-Zuid. De coöperatie wil de wijk van binnenuit sterker maken en houdt zich bezig met circulariteit en diverse economische activiteiten.

Startmoment: maart 2017.
Initiatiefnemer: Afrikaanderwijk Coöperatie.
Aanleiding: afvalprobleem.
Soort woningen: 80% sociale huur.

Omschrijving

In de Afrikaanderwijk is van oudsher veel werkloosheid. Daarom wordt er in de wijk gekeken waar werk gerealiseerd kan worden en waar werk gekoppeld kan worden aan wijkbewoners en ondernemers. Op deze manier wil de coöperatie problemen in de wijk bij de wortel aanpakken. De coöperatie levert diensten in een breed spectrum: er is een schoonmaakbedrijf, hoveniersbedrijf, cateringbedrijf, ruimte voor verhuur en een eigen cultuurprogramma. De werkzaamheden worden uitgevoerd door bewoners van de Afrikaanderwijk.

Bewonersparticipatie

Bij de Afrikaanderwijk-coöperatie werken in totaal ongeveer 60 mensen in verschillende projecten. De coöperatie geeft hen een contract en biedt werknemers stabiliteit. Bewoners zien dat zij er werkzaam in zijn en dat samenwerking bijdraagt aan een prettige werkomgeving. Dit straalt uit naar de wijk, familie(s) en burens. Dat bewoners mogen en kunnen meepraten en meedenken wordt volgens de coöperatie gewaardeerd. 'Ook in kwetsbare wijken vindt men dat belangrijk, maar er zijn ook altijd urgentere zaken. Binnen de circulaire economie in een financieel kwetsbare wijk is het economisch aspect belangrijk: zorg dat mensen er profijt van hebben.'

'Als de Afrikaandermarkt straks de grootste circulaire markt van Nederland is, gaat het ook eens over iets anders dan armoede en drugs.'

Circulaire activiteiten

In de wijk is twee keer per week 'de Afrikaandermarkt': een grote markt met 80 kramen en circa 15.000 bezoekers. Het is een bijzondere plek, het kloppend hart van de wijk, maar de markt levert ook veel afval op. Dat is de reden dat de coöperatie de gemeente uitdaagde om de afvalinzameling over te nemen. Mensen uit de wijk krijgen hier een betaalde baan door. In 2017 is de coöperatie begonnen met het gescheiden inzamelen van papier, karton en plastic. Vanaf februari 2021 scheiden ze de hele afvalstroom, dus ook hout, gft- en restafval. De coöperatie heeft een grondstoffenstation op de markt geplaatst waarin het afval gescheiden wordt. Ze werken daarbij samen met afvalverwerker Renes, die de stromen ophaalt voor verwerking. Op deze manier laat de coöperatie zien wat de circulaire economie is op een plek waar je dat niet verwacht. Het grondstoffenstation telt twaalf medewerkers en één projectmanager.

Meer weten over de Afrikaanderwijk? Bezoek www.wijkcooperatie.org.

Common Woods in Amersfoort

Common Woods wordt een duurzame wijk in Amersfoort met oog voor bestaande ecologie en sociale inclusiviteit. De wijk stelt hoge ambities op circulair niveau en wil bewoners verbinden.

Startdatum verkoop: 1 maart 2022.
Start bouw: 1 oktober 2022.
Initiatiefnemer: Holistic Development.
Aanleiding: innovatief participatiemodel
"De Samenwerkingstafel"
Soort woningen: 56 woningen, waarvan 20 sociale huur, 3 huur en 33 koop.

Omschrijving

Common Woods wordt ontwikkeld op een voormalig managerterrein aan de rand van het bos Nimmerdor in Amersfoort. In de wijk komen in totaal 56 duurzame woningen, waaronder een aantal sociale studio's en appartementen, maar ook ruimtelijke (geschakelde) villa's. Duurzaamheid ligt ten grondslag aan de wijk: alle huizen worden gebouwd met hout en zijn aangesloten op een Smart-Grid systeem. Common Woods wil onderscheidend zijn op het gebied van circulair bouwen, slimme energienetwerken, biodiversiteit, sociale interactie en inclusiviteit, deeleconomie en -mobiliteit, permacultuur en een eigen local currency. Volgens Maurits van Hoogevest van Holistic Development is samenwerking met de gemeente en andere projecten belangrijk om opschaling mogelijk te maken: 'Nederland bouwen we samen'.

Bewonersparticipatie

Veel mensen die zich hebben aangemeld voor het project vinden eigen ruimte belangrijk, maar willen ook bewust samenleven in een buurt met ruimtes die dat faciliteren. In de wijk komen daarom verschillende ontmoetingsplekken. Zo is er een buurtwoonkamer waar de bewoners kunnen samenkomen en waar zij verschillende activiteiten kunnen opzetten, zoals het geven van een yogales of het organiseren van een boekenclub. Toekomstige bewoners worden gevraagd mee te denken over de inrichting van de wijk, zoals de faciliteiten in de buurtwoonkamer, het gebruik van deelauto's, de inrichting van de moestuin en andere duurzame activiteiten. Elke bewoner draagt op zijn/haar eigen manier bij aan de wijk: de één werkt in de kas, de ander zet activiteiten op.

'Als mensen voorbeelden zien van wat er kan, hechten ze belang aan andere dingen.'

Circulaire activiteiten

Naast het modulair bouwen en het toepassen van een Smart-Grid systeem in de wijk, staan er ook andere circulaire toepassingen op de planning. Zo is het streven om grijs water (bijvoorbeeld douchewater) te zuiveren, zodat het opnieuw gebruikt kan worden voor toiletten en wasmachines. Regenwater wordt opgevangen in een tank en gebruikt voor tuin-irrigatie. In de gedeelde moestuin kunnen buurtbewoners groente- en fruit verbouwen én kan gft-afval gecomposteerd worden in een compostmachine. Ook biodiversiteit speelt een rol in de wijk: in de gevels worden nestkasten en habitatten geplaatst om vogels, nachtvlinders, vleermuizen en andere dieren te verwelkomen.

Meer weten over Common Woods? Bezoek www.commonwoods.nl.

De Groene Meent in Wassenaar

De Groene Meent is een inwonersinitiatief in Wassenaar dat lokaal duurzame en sociale activiteiten organiseert en bewoners inspireert om duurzamer te leven.

<i>Startmoment:</i>	<i>oktober 2019.</i>
<i>Initiatiefnemers:</i>	<i>zes inwoners van Wassenaar: Barbara Kortweek, Merve Lüderitz, Nico Stoffels, Shirley Döderlein de Win-Houtman, Willemien Free en Susanne van Eps-Habibe.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>de film Normal Is Over die in de bibliotheek werd getoond.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>de gemeente heeft ongeveer 26.000 inwoners en telt 26% sociale huurwoningen.</i>

Omschrijving

In 2019 is de Groene Meent opgericht, daarvoor waren een aantal van de vrijwilligers al bezig met Fairtrade Gemeente, de organisatie van EnergyParty en een zoektocht naar het delen van Elektrische auto's. De Gemeente Wassenaar werd in diezelfde periode Global Goals gemeente en wil bijdragen aan de doelstellingen van een duurzaam en toekomstbestendig Wassenaar in 2030. Daarop besloten de vrijwilligers van dit inwonersinitiatief om de duurzame doelen (Global Goals) als leidraad te gebruiken en zo de krachten in het dorp te bundelen. De Groene Meent telt tien vaste vrijwilligers uit verschillende wijken in Wassenaar. De website www.groenemeent.nl is een platform voor alle duurzame initiatieven in het dorp, zoals Samen Slim Rijden Wassenaar, de Bermbrigade, de Wassenaarse Energie Coöperatie en de activiteiten van de zes wijkteams die ondersteund worden door de landelijke stichting Buurkracht.

Bewonersparticipatie

De Groene Meent organiseert veel verschillende acties met bewoners. Zo zijn er meerdere EnergyParty's georganiseerd, waarbij een groep bewoners (met soortgelijke huizen) bij één van de burens aan tafel schuift en energierekeningen vergelijkt. Zo komt er inzicht in de besparingsmogelijkheden en kunnen burens – soms gezamenlijk- actie ondernemen om minder energie te verbruiken. Buurtgenoten leren elkaar ook beter kennen.

*'Als je meedoet met zo'n project wordt er een zaadje geplant:
'Hé, het is niet zo ingewikkeld, ik kan ook meedoen.'*

Circulaire activiteiten

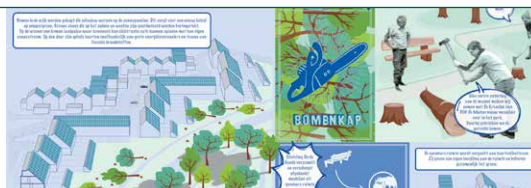
In 2020 heeft de Groene Meent ook veel andere duurzame en sociale activiteiten georganiseerd. Zo hebben zij *Recycle Sint* geïntroduceerd: bij dit ruilevenement krijgt speelgoed een tweede leven. Met de *Kleding Knapzak* wil het inwonersinitiatief ook het ruilen en hergebruiken van kleding stimuleren. Verschillende zakken met kleding rouleren door het dorp en deelnemers (inmiddels meer dan vijftig) kunnen er zelf kleding indoen en uithalen. Een andere actie is het *Wassenaars #afvaldieet*, waarmee de Groene Meent bewoners wil stimuleren minder afval te produceren. Bewoners kunnen bij deze actie hun grote grijze kliko gratis vervangen voor een smaller exemplaar. Bij de actie *Trash & Treasures* konden bewoners spullen op de stoep plaatsen die zij niet meer wilden hebben en bij de burens spullen meenemen die ze goed konden gebruiken. Na het weekend haalde het afvalverwerkingsbedrijf de overgebleven spullen op. Ook heeft de Groene Meent hard meegewerkt aan een proef met warmtecamera's, waarbij inwoners gratis hun huis konden laten scannen en is de workshopserie 'KlimaatGesprekken' naar Wassenaar gehaald. Tijdens Global Goals Action Day heeft het inwonersinitiatief een fototentoonstelling opgezet over verschillende duurzame initiatieven. Sinds september 2021 heeft De Groene Meent in samenwerking met de openbare bibliotheek een eigen plek en spreekuur in de bibliotheek, zodat lokale en algemene informatie gedeeld kan worden op een laagdrempelige manier. De Groene Meent wil in de toekomst KlimaatGesprekken met de jeugd organiseren, winkeliers stimuleren minder verpakkingsmateriaal te gebruiken en een regentonnenactie met de gemeente opzetten. De komende jaren zal er meer nadruk liggen op overdracht en samenwerking met partners in het lokale netwerk, zodat de duurzame doelen echt een maatschappelijke basis krijgen.

Meer weten over de Groene Meent? Bezoek www.groenemeent.nl.

De Maten in Apeldoorn

In woonwijk de Maten in Apeldoorn is onderzocht hoe de openbare ruimte ingezet kan worden om de transitie naar een circulaire economie mogelijk te maken.

Start planfase: november 2017.
Aanleiding: verouderde openbare ruimte en circulaire ambities gemeente Apeldoorn.

Omschrijving

Het College van Rijksadviseurs (CRa) constateerde een kloof tussen de circulaire ambities van het Rijk en wat er daadwerkelijk speelt in een wijk. In opdracht van het CRa onderzocht het adviesbureau Over Morgen daarom samen met stedenbouwkundig bureau MUST wat de ruimtelijke impact is van een circulaire economie in de wijk de Maten in Apeldoorn. De Maten is een typische 'bloemkoolwijk' uit eind jaren '70. In tien jaar tijd zijn er 11.000 woningen gebouwd en de grote hoeveelheid openbare ruimte is karakteriserend voor de wijk. Echter vertoont zowel het vastgoed als de openbare ruimte van de Maten na vijftig jaar slijtageplekken. De gemeente is daarom op zoek naar een hefboom om de revitalisering van de wijk te realiseren. Een mogelijk aangrijpingspunt is de transitie naar een circulaire economie: hoe kan de wijk de openbare ruimte inzetten om de slag naar een circulaire economie te versnellen?

'Er is een kloof tussen de systeemwereld en de leefwereld.'

Bewonersparticipatie

In het rapport zijn een aantal kansrijke thema's bepaald die spelen in de openbare ruimte in de Maten: water, mobiliteit, energie, flora, fauna, meubilair en inrichting openbare ruimte en huishoudelijk afval. Ook is er gekeken welke partijen een bijdrage zouden kunnen leveren aan de circulaire activiteiten in de wijk. Er is een denkkader ontwikkeld dat vier mogelijke scenario's schetst voor de ontwikkeling van de circulaire wijk. In het onderzoek zijn een aantal scenario's opgenomen waarin de wijkbewoners een centrale rol spelen. Zo kan er een Wijkraad gevormd worden die verschillende buurtinitiatieven controleert en beslist over de inrichting van de openbare ruimte. Als lid van de Wijkraad kun je een bijdrage leveren aan de circulaire economie in de wijk en krijg je 'stemrecht' voor investeringen die in de openbare ruimte worden gedaan.

Circulaire activiteiten

In twee werksessies zijn samen met mogelijke stakeholders (onder andere de gemeente, energie-coöperatie, lokaal afvalbedrijf, deelauto-aanbieder) de scenario's getoetst en aangevuld. In elk scenario zijn verschillende circulaire activiteiten opgenomen, zoals innovaties in (auto)mobiliteit, een lokale grondstoffenmarkt, een voedselbos of het plaatsen van zonnepanelen. Het onderzoek concludeert onder andere dat de bloemkoolwijk geschikt is voor een circulaire toekomst, omdat het door de grote mate van repetitie in de bebouwing mogelijk is met repeterende ingrepen grootschalige verbeteringen te realiseren. Volgens het rapport is een integrale benadering daarbij nodig en is doelgroepenbenadering cruciaal in de transitie naar een circulaire economie. Door de openbare ruimte te zien als bron van een circulaire economie kan de omslag van een kostenpost naar een verdienmodel gemaakt worden.

Meer weten over De Maten?

Bekijk het rapport via www.collegevanrijksadviseurs.nl/adviezen-publicaties/rapport/2018/02/06/rijk-en-wijk-must.

De Tippe in Zwolle

De Tippe wordt een bijzondere buurt in de wijk Stadshagen in Zwolle. Het doel is in deze buurt een duurzame leefomgeving te creëren waarbij thema's als duurzaamheid, circulariteit, klimaat en mobiliteit voorop staan.

Start plan- en voorbereidende fase: mei 2020.
Start realisatie: 2022.
Initiatiefnemers: gemeente Zwolle en ontwikkelpartners.
Soort woningen: 30% goedkoop (20% sociale huur en 10% koop), 40% middeldure koopwoningen, 30% dure koopwoningen, met ruimte voor co-creatie/CPO, grondgebonden (circa 80% en circa 20% gestapeld).

Beeld: buro MA.AN / gemeente Zwolle

Omschrijving

In De Tippe komen circa 1.250 woningen in drie buurschappen, met veel ruimte om te werken, te wonen en te leven. In 2020 zijn de ambities voor De Tippe bepaald op zes verschillende thema's: klimaatadaptief, energieneutraal, circulair, duurzaam bereikbaar, sociaal- en natuurinclusief. Het doel is gezamenlijk met de betrokken ontwikkelpartners, de Vrienden van De Tippe en (groepen van) toekomstige bewoners en gebruikers integraal invulling te geven aan deze thema's zodat zij positief bijdragen aan een duurzame leefomgeving in De Tippe. Hierbij wordt de balans gezocht tussen ambities, kwaliteit, betaalbaarheid en snelheid. De betrokken ontwikkelaars hebben de vrijheid om zelf te kiezen op welke ambitie zij excelleren, met een minimumniveau als basis.

Bewonersparticipatie

25% van de buurt wordt in co-creatie ontworpen. Dat betekent dat de grote lijnen staan, maar dat geïnteresseerde bewoners ook zelf ideeën kunnen inbrengen. Co-creatie vormt een rode draad in verschillende facetten van het plan en op verschillende momenten in de tijd. Daarnaast hebben een aantal partijen, zowel corporaties als ontwikkelaars, aan het begin van het project een klantonderzoek gedaan om te ontdekken wat mensen belangrijk vinden in hun directe woonomgeving. In 2022 start de bouw van de woningen.

'De kunst is om binnen het geheel van belangen en ambities wel voortgang te houden.'

Circulaire activiteiten

De Tippe heeft zich laten inspireren door de ladder van het Planbureau voor de Leefomgeving. Een belangrijk aspect is 'reduce': het zo veel mogelijk reduceren van grondstoffen, materiaalgebruik en het nadenken over de kringloop. De Tippe wil partijen inspireren na te denken over bijvoorbeeld deelmobiliteit. Ook staan er zogenaamde 'Tippehubs' op de planning: dit zijn ontmoetingsplekken waar de ambities voor een duurzame leefomgeving en bijvoorbeeld circulaire economie in De Tippe samenkomen. Op deze plekken is ruimte voor het onbekende: hier wil men de ambities najagen. Er worden drie Tippehubs ontwikkeld: de biohub, de mobiliteitshub en de materialenhub. In de biohub wordt bijvoorbeeld gft-afval uit de buurt ingezameld en door de bewoners verwerkt tot compost. In de mobiliteitshub kunnen bewoners terecht voor elektrische laadvoorzieningen en deelbafietsen. In de materialenhub worden bruikbare (rest)materialen gedeeld met elkaar.

Meer weten over De Tippe? Bezoek www.stadshagen.nl/de-tippe.

Ecodorp Bergen

In het Ecodorp Bergen zijn de gebruiker, de bouwer en de eigenaar hetzelfde: zij maken de omgeving. Voor de gemeenschap staan ecologische kernwaarden centraal.

<i>Startmoment:</i>	<i>aankoop op 30 mei 2013, realisatie is gestart.</i>
<i>Initiatiefnemers:</i>	<i>bewoners.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>herbestemming van een voormalig militair vliegveld.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>40% sociale huur, 30% tiny houses, 30% woonrecht (koop).</i>

Omschrijving

Tien jaar geleden is een kleine groep mensen gaan nadenken over een nieuwe functie voor het voormalig vliegveld in Bergen. Een ecodorp werd de onderliggende gedachte, waarbij gefocust werd op twee thema's: kunst en duurzaamheid. Momenteel wacht de groep nog op goedkeuring van het bestemmingsplan, dat is een lange procedure geweest. Het idee is dat er geleidelijk meer mensen gaan wonen en het ecodorp uiteindelijk zeventig inwoners telt. Er komen 25 woningen: deels groepswoningen en ook *tiny houses*.

Bewonersparticipatie

Bewoners van Ecodorp Bergen moeten gezamenlijk het terrein onderhouden. Het kost veel tijd om er te wonen, de meeste mensen hebben een parttime baan. De bewoners geven ook trainingen aan jonge mensen die wonen en samen leven anders willen aanpakken. Een groeiend aantal mensen blijkt hiervoor open te staan. Al jarenlang wordt er op de eerste zondag van de maand een rondleiding gegeven, dan komen twintig tot dertig mensen langs, lokaal en van verder. Elke donderdag werken bewoners en circa 15 vrijwilligers of belangstellenden aan het project.

'Act local and think global, wordt gezegd. Door kleinschalig dingen te veranderen, gaan we grootschalig problemen oplossen.'

Circulaire activiteiten

Ecodorp Bergen is heel bewust bezig als het gaat om het gebruik van grondstoffen, het gebruik van het terrein en het geven van ruimte aan de natuur. Zelfvoorzienendheid is een belangrijk aspect voor de bewoners van het ecodorp en op een terrein van vijftien hectare zijn hier ook mogelijkheden voor. Zo heeft Ecodorp Bergen een eigen energievoorziening met zonnepanelen, een houtvoorraad voor warmtevoorziening en tweedehands bouwmaterialen voor hergebruik. Er is een groentetuin en sommige producten worden bij lokale boeren gehaald. De surplus wordt verkocht waardoor ze ook een aandeel hebben in de lokale economie. Daarnaast zuiveren ze een groot deel van het afvalwater zelf, dat hergebruikt wordt voor irrigatie of voor het huishouden.

Meer weten over Ecodorp Bergen? Bezoek www.ecodorpbergen.nl.

Ecodorp Boekel

Ecodorp Boekel is een inspirerend Brabants voorbeeld voor duurzaam leven in verbinding. Het doel van deze wijk is om mensen duurzaam in hun levensbehoeften te voorzien.

Startdatum bouw: oktober 2019.
Initiatiefnemer: Ecodorp Boekel.
Aanleiding: de initiatiefnemers van Ecodorp Boekel zijn het initiatief gestart om te bewijzen dat het mogelijk is dat de mens een positieve impact op zijn natuurlijke omgeving heeft, zonder dat het ten koste gaat van andere mensen en toekomstige generaties.
Soort woningen: 100% sociale huurwoningen.

Omschrijving

Ecodorp Boekel is een wijk die werkt aan alle duurzame ontwikkelingsdoelen (de Sustainable Development Goals). De wijk bestaat uit dertig klimaatadaptieve en klimaatpositieve huurwoningen, zes mantelzorgwoningen, een buurthuis, een kennis- en educatiecentrum, een werkplaats en kantoren. In de buurt is ruimte voor eigen voedselvoorziening, eigen energievoorziening, ecologische waterzuivering en duurzame ondernemingen. Ecodorp Boekel is inmiddels al 9 jaar 'in ontwikkeling' sinds de eerste presentatie van het ontwerp.

De woningen in Ecodorp Boekel zijn 100% circulair. De fundering en alternatieve betonlaag (zonder cement) zijn gemaakt van afvalproducten. Boven de grond zijn de woningen vrijwel geheel van organisch materiaal, behalve de dakbedekking. De woningen zijn ook klimaatbestendig ontworpen: ze kunnen tegen alle extremen zoals regenval, hagel en langdurige droogte. Voor de vele vernieuwingen die in de woningen worden getest, zijn investeringen nodig. Daarom krijgt Ecodorp Boekel subsidie voor innovatie. Ook deelt het ecodorp haar kennis via een platform dat nog verder ontwikkeld wordt.

'Duurzaamheid begint met een mooi ontwerp.'

Bewonersparticipatie

Het dorp wil een leefomgeving creëren waarin bewoners (en dieren) in elke levensfase deel uitmaken van de gemeenschap. Bewoners worden gevraagd om twee dagen in de week mee te helpen aan de ontwikkeling van het dorp. Mensen kiezen volgens Ecodorp Boekel bewust voor deze plek en opzet: zij hebben dezelfde ambitie en visie. 'Je moet de visie omarmen, achter het projectplan staan en ook een beetje sociaal zijn.'

Circulaire activiteiten

Ecodorp Boekel streeft naar zelfvoorzienendheid. Naast het dorp is een, nu nog gepacht, gebied van 0,7 hectare waar bewoners hun voedsel verbouwen. De bewoners kunnen het voedsel vervolgens gratis meenemen. Regenwater wordt opgevangen in tanks en vervolgens gebruikt voor de wc's, wasmachines en tuintjes. Dit plan is bedacht samen met het waterbedrijf en het Waterschap. Afvalwater komt eerst in een septic-tank onder de grond, daarna in riet- en wilgenfilters en tot slot infiltreert het in de bodem. Ook op het gebied van duurzame mobiliteit is het dorp actief: veel mensen hebben fietsen, maar er zijn ook bakfietsen en een aantal deelauto's.

Meer weten over Ecodorp Boekel? Bezoek www.ecodorpboekel.nl.

Erasmusveld in Den Haag

In de Proeftuin Erasmusveld staat gezond, natuurlijk en duurzaam leven centraal. In deze nieuwe stadswijk in Den Haag komen mensen te wonen die gezamenlijk hun leefomgeving willen maken en onderhouden.

<i>Start planfase:</i>	<i>eerste kwartaal 2016.</i>
<i>Start realisatie:</i>	<i>april 2021.</i>
<i>Initiatiefnemer:</i>	<i>ontwikkelingscombinatie Wateringse Veld (OCWV), een samenwerking tussen BPD en gemeente Den Haag.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>Masterplan Erasmuszone (2008) waarin gemeente voornemens is deze stads-rafelrand te herontwikkelen tot duurzame wijk.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>65 sociale huurwoningen, 71 betaalbare vrije sector huurwoningen en 234 koopwoningen.</i>

Omschrijving

Tussen de wijk Den Haag Zuid-West en omliggende Vinex-wijken ontstaat een nieuw, duurzaam woongebied: Proeftuin Erasmusveld. In totaal komen er circa 370 woningen. Erasmus Veld bestond voorheen uit verwaarloosde volkstuinjes en wisselende sportclubs. Nu wordt duurzaamheid het leidende thema op deze plek. Het gebied zal bestaan uit een mix van sociale huurwoningen, goedkope koopwoningen, middeldure en duurdere koopwoningen.

Proeftuin Erasmusveld is letterlijk een proeftuin: een project waarin men op elk terrein willen ontdekken hoe het in elkaar steekt. De integrale aanpak van Proeftuin Erasmusveld is al ver voor de bouw gestart waarbij geëxperimenteerd is met duurzame woon- en leefwijzen. De lessen uit deze periode worden meegenomen in het uiteindelijke ontwerp. De proeftuin heeft in 2021 een award gewonnen voor duurzame gebiedsontwikkeling. Tijdens de uitreiking was de conclusie dat het plan alles in zich heeft om op grotere schaal toegepast te worden.

Bewonersparticipatie

In de nieuwe wijk is veel aandacht voor sociale contacten en collectiviteit. Er zijn focusgroepen opgericht en er werden inloopavonden gehouden. In het kader van collectiviteit vond men het sociaal gezien belangrijk elkaar te kennen en bijvoorbeeld dingen van elkaar te lenen, collectieve ruimtes in een gebouw te hebben en een wasserette te delen.

*‘Je kunt circulair zijn zonder iets op te geven.
Het hoeft niet heel anders om het al beter te doen.’*

Circulaire activiteiten

Bij Proeftuin Erasmusveld krijgen sociale economie en deeleconomie een plek en wordt onder andere nagedacht over voedsel, compostering, waterkering en *tiny houses*. In het eerste woongebouw Leyhof is aandacht voor circulariteit, klimaatadaptatie en energietransitie. Zo heeft het gebouw sedumdaken, komen er in de gevel nestkasten voor vogels en vleermuizen en zal er een gezamenlijke klusschuur komen. Ook op het gebied van duurzame mobiliteit is Proeftuin Erasmusveld actief. In Leyhof krijgen bewoners twee jaar gratis deelmobiliteit aangeboden. Er staan vier deelauto's klaar om gebruikt te worden en bewoners krijgen een bepaald aantal gebruiksuren. Ook wordt er nagedacht over een buurtkas voor het stimuleren van sociale interactie.

Meer weten over Proeftuin Erasmusveld? Bezoek www.proeftuinerasmusveld.nl.

EVA-Lanxmeer in Culemborg

De wijk EVA-Lanxmeer in Culemborg streeft al lange tijd hoge ambities na op het gebied van circulariteit en bewonersparticipatie. De wijk is inmiddels een landelijk en internationaal voorbeeld voor duurzame wijken.

<i>Start opstellen projectvoorstel:</i>	<i>zomer 1993.</i>
<i>Start ontwerpfase:</i>	<i>stedenbouwkundig plan in maart 1997.</i>
<i>Start bouwfase:</i>	<i>1998.</i>
<i>Initiatiefnemer:</i>	<i>Marleen Kaptein.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>streven om een landelijk voorbeeld te ontwikkelen voor duurzame ecologische woonwijken.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>sociaal gedifferentieerd woningaanbod met minimaal 30% betaalbare huur- en koopwoningen.</i>

Omschrijving

In de zomer van 1993 startte Marleen Kaptein met het opstellen van een projectvoorstel voor een duurzame ecologische woonwijk. Vanaf november 1993 werd het voorstel verder uitgewerkt met een groep specialisten vanuit verschillende disciplines. Een jaar later werd Stichting E.V.A. opgericht: het Ecologisch Centrum voor Educatie, Voorlichting en Advies. De stichting had toen al 80 aanmeldingen van mensen die in zo'n wijk wilden wonen. Gemeente Culemborg herkende hun idealen in het EVA-Concept en nam contact met de stichting op. In februari 1996 ging de samenwerking van gemeente en stichting van start met de oprichting van Projectgroep EVA-Lanxmeer. In 1998 is de Projectgroep uitgebreid met de lokale woningbouwcorporatie BetuwsWonen (inmiddels KleurrijkWonen) en de net opgerichte Bewonersvereniging EVA-Lanxmeer (de BEL). Inmiddels heeft de wijk bijna 400 woningen en er wonen circa 1200 mensen.

De uitgangspunten voor het EVA-Concept zijn onder andere het zoveel mogelijk sluiten van stof- en energiekringlopen en het zichtbaar maken van natuurlijke kringlopen. De woningen zijn zongericht gebouwd, zodat zonlicht en zonnewarmte goed kunnen worden opgevangen. Ook het ontwerpen van 'ontmoetingsplekken' is een belangrijk uitgangspunt van het stedenbouwkundig plan. In de wijk is een hovenstructuur met privétuinen aangelegd die geleidelijk overgaan naar gemeenschappelijke tuinen.

Bewonersparticipatie

EVA-Lanxmeer heeft een groot aantal werkgroepen die bestaan uit mensen die zich vrijwillig inzetten voor de wijk. De groepen ontstaan doordat wijkbewoners zelf elkaar vinden om een bepaald probleem op te lossen of een idee uit te werken. Bewoners kunnen zelf het doel van de werkgroep bepalen en de manier waarop zij het doel willen bereiken. Zo is Terra Bella ontstaan: deze werkgroep beheert het openbaar groen in de wijk. Ook is het wijkenergiebedrijf Thermo Bello opgericht, dat in eigendom is van de bewoners van de wijk. Een derde werkgroep, de Topla groep, mag van nieuwe bouwprojecten beoordelen of het bij het EVA-concept past.

'Het realiseren van een integraal project vraagt meer dan het bij elkaar brengen van een aantal disciplines.'

Circulaire activiteiten

EVA-Lanxmeer heeft veel wandel- en fietspaden en maakt intensief gebruik van de openbare ruimte. Zo is er een stadsboerderij voor lokale voedselproductie. Regenwater wordt opgevangen in vijvers en wadi's en huishoudelijk afvalwater wordt in helofytenvelden gezuiverd, alleen toiletwater gaat in het gemeentelijk riool. Daardoor zijn er beduidend minder problemen met betrekking tot de gevolgen van klimaatopwarming en overstroming. Ook mobiliteit is onderdeel van het stedenbouwkundig plan: er zijn deelauto's en er is een parkeerterrein met zonnepanelen voor laadpalen.

Meer weten over EVA-Lanxmeer? Bezoek www.eva-lanxmeer.nl.

Groen Kortenoord in Wageningen

Sinds een paar jaar komt een groeiend aantal bewoners van de wijk Kortenoord in Wageningen regelmatig bijeen. De bewoners delen ideeën waardoor er verschillende groene verbindingen in de wijk zijn ontstaan.

Startdatum:	<i>eind 2019.</i>
Initiatiefnemers:	<i>bewoners.</i>
Aanleiding:	<i>enkele bewoners in de nieuwbouwwijk stelden zich de vraag 'In wat voor wijk wil ik wonen, wil je elkaar kennen en weten met wie je je wijk deelt? De sfeer van de wijk, die bouw je met elkaar'.</i>
Soort woningen:	<i>zeer divers, van huur- tot ruime vrijstaande woningen.</i>

The flyer 'Groen Kortenoord ACTIVITEITEN' has a green border. It features a photo of a woman in a blue coat holding several potted plants. Text on the flyer includes: 'Ben je op zoek naar nieuwe plantjes of heb je stekjes over? Doe dan mee op zaterdag 8 mei 2021 van 10.00 tot 14.00 uur met de 'Stekjes struintocht' door Kortenoord. Het idee is simpel: je zet de stekjes die je wil ruilen of weggeven in de voortuin en anderen kunnen dat weer meenemen.' Below this is a section titled 'INFO SESSIE BUURTCOMPOSTEREN' with the text: 'Groen Kortenoord start dit voorjaar met een pilot 'composter' in eigen wijk'. Op zaterdag 8 mei 2021 kun je

Omschrijving

Sinds 2019 werken mensen uit heel Kortenoord (Mozaïekpark, Tuinwijk en Buitenoord) met elkaar samen om de wijk te vergroenen. De nieuwe wijk telt nu circa zeshonderd woningen en er komen er nog vierhonderd woningen bij. Met een groep van dertig bewoners is men gaan nadenken over hun wensen en ideeën in de wijk. Onder de naam 'Groen Kortenoord' zijn verschillende activiteiten georganiseerd.

Bewonersparticipatie

De bewoners gaan samen aan de slag met verschillende 'Buurtgroeninitiatieven' en beheren zelf kleine stukken groen. 'Er zitten veel mensen tussen die bureauwerk doen en het erg leuk vinden om de handen uit de mouwen te steken.' In Groen Kortenoord worden diverse evenementen georganiseerd en er lopen verschillende projecten, zoals 'composter' in de wijk' en 'hoe rijk is de wijk' (hoeveel plantensoorten zijn er in de wijk). In deze projecten worden bepaalde delen van de openbare ruimte overgenomen. Na twee jaar is er een kerngroep van zeven bewoners ontstaan. Van alle projecten in de wijk zit er iemand in de kerngroep.

'We krijgen er iets voor terug in de zin van meer biodiversiteit. Een leukere, afwisselendere wijk.'

Circulaire activiteiten

Groen Kortenoord stimuleert de aanleg van groene daken en heeft korting bedongen bij de leverancier van deze daken. Ook hebben ze een stuk grond in hun beheer dat zij gebruiken om te composteren in de wijk. De eerste hoop compost is inmiddels gemaakt. Bewoners plaatsen bloemen, planten en boompjes in de berm om meer groen te creëren en de biodiversiteit te stimuleren. De groep werkt momenteel aan het bouwen van een insectenhotel, waarbij ook educatie om de hoek komt kijken. Door evenementen te organiseren, zoals de stekjes-struintocht, krijgt Groen Kortenoord meer bekendheid in de wijk en proberen ze mensen enthousiast te maken. Tijdens de stekjes-struintocht zetten bewoners stekjes in hun voortuin die meegenomen mogen worden en een nieuwe plek mogen krijgen.

Meer weten over Groen Kortenoord? Bezoek www.groenkortenoord.nl.

Het Oude Westen in Rotterdam

Bij de Aktiegroep het Oude Westen in Rotterdam zetten buurtbewoners zich op allerlei manieren in voor een sociaal duurzame wijk. De Aktiegroep is een organisatie voor, door en van bewoners.

Startmoment: de Aktiegroep is al meer dan 50 jaar actief.

Aanleiding en initiatiefnemers: de Aktiegroep is jaren geleden ontstaan als groep die actie voerde tegen sloopplannen. Sinds die tijd zetten bewoners zich in voor het verbeteren van hun buurt.

Soort woningen: 80% sociale woningbouw.

Omschrijving

Het Oude Westen is een stadswijk midden in het centrum van Rotterdam, met 80% sociale woningbouw. De wijk is divers wat samenstelling betreft en er wonen ongeveer 15.000 mensen. In de wijk zet de Aktiegroep het Oude Westen zich in voor een leefbare buurt voor en door bewoners. Het is een brede bewonersorganisatie die al 50 jaar bestaat. De laatste jaren is het thema duurzaamheid op initiatief van de bewoners steeds meer op de agenda komen te staan. De Aktiegroep wil het voortouw nemen voor de ontwikkeling van een integrale visie op het scheiden van afval in het Oude Westen en hergebruiken en repareren en delen van spullen. Zo wil de groep de wijk schoner en duurzamer maken en kansen creëren op het gebied van werkgelegenheid.

Bewonersparticipatie

De Aktiegroep focust zich op verschillende duurzame initiatieven en thema's, zoals het plaatsen van collectieve zonnepanelen, het inzetten van energiecoaches en het vergroenen van straten, tuinen en daken. Daarbij heeft de Aktiegroep altijd oog voor mensen met een smalle beurs en zorgt zij dat ook deze groepen mee kunnen doen. Leefbaarheid en drugsoverlast zijn thema's die ook al lang spelen in de wijk. De Aktiegroep merkt dat veel onderwerpen werken als een sneeuwbal: van het één komt het ander. In de wijk zijn ongeveer 250 bewoners die zich actief inzetten voor het verduurzamen en circulair maken van de wijk. De groep werkt samen met provincie Zuid-Holland, gemeente Rotterdam en een aantal fondsen. De gemeente ondersteunt met middelen om het thema 'circulair' nog meer onder de aandacht te brengen.

'Daar waar de energie zit van mensen, benut die dan ook.'

Circulaire activiteiten

De wijk heeft een buurtkrant, een hoekwinkeltje waar bewoners spullen kunnen ruilen, af en toe een weggeeftafel in het park, een Repair Café, een speeltuinvereniging met tweedehands (kinder)kleding en een buurthuis met een ruilplek voor babyspullen en speelgoed. Ook is er een leeszaal met boeken, waar mensen boeken kunnen brengen en halen. Voor kleine klussen rondom het huis kunnen bewoners terecht bij het lokale klusjesbedrijf van de wijk. Daarnaast heeft een groep bewoners een plan opgesteld voor het vergroenen van de wijk. Zo is er een project gestart met watertonnen en brede geveltuinen. Ook is er een schillenboer met bakfiets actief in het Oude Westen die het groente- en fruitafval van de wijkbewoners inzamelt.

Meer weten over Aktiegroep Oude Westen? Bezoek www.aktiegroepoudewesten.nl.

Noorderkwartier-Oost in Leiden

In de wijk Noorderkwartier-Oost in Leiden heeft de gemeente samen met de buurt een ontwerp gemaakt om de wijk groener en klimaatbestendiger te maken. De focus ligt op het voorkomen van hitte- en wateroverlast.

<i>Startmoment:</i>	<i>fase 1 september 2020, fase 2 augustus 2022.</i>
<i>Initiatiefnemer:</i>	<i>gemeente Leiden.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>rioleringswerkzaamheden en vernieuwen openbare ruimte.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>sociale huur, vrije sector en koopwoningen.</i>

Omschrijving

Noorderkwartier is een stadswijk net buiten de singels van Leiden. In 2018 is de gemeente begonnen met de voorbereidingen voor de herinrichting van de wijk. Noorderkwartier-Oost kampt met wateroverlast in de straten bij hevige regenval, dus delen van het riool moesten worden vervangen en straten moesten worden opgeknapt. Er werd besloten om het klimaatadaptief inrichten van de wijk gelijk mee te nemen in het ontwerp. Noorderkwartier-Oost is één van de drie Europese SPONGE2020 pilotprojecten van de gemeente Leiden. SPONGE2020 is een internationaal samenwerkingsverband tussen Nederlandse, Britse en Vlaamse overheden dat klimaatbestendige maatregelen initieert.

Bewonersparticipatie

Noorderkwartier heeft een diversiteit aan bewoners: een mix van hoger opgeleide, jonge mensen en mensen die er al heel lang wonen. In januari 2018 is gestart met een participatieproces met alle stakeholders: bewoners, ondernemers en corporaties. Het doel was deze stakeholders bewust te maken van de noodzaak van klimaatadaptieve maatregelen, zowel op particulier terrein als in de openbare ruimte. In het begin is er een aantal bijeenkomsten met bewoners georganiseerd. Elke bijeenkomst werd gestart met een mini-cursus klimaatadaptatie om bewustwording te creëren over de gevolgen van klimaatverandering op de wijk.

‘Wat je het liefst zou willen doen, is het mensen zo gemakkelijk mogelijk maken.’

Circulaire activiteiten

Om water- en hitteoverlast te beperken werd er bij het ontwerp gefocust op het vergroenen van de wijk en het toepassen van waterbergende maatregelen. Brede straten werden als groene, waterbergende straten ingericht waarbij raingardens en geveltuinten werden aangelegd. In smalle straten voorkomen verhoogde stoepen wateroverlast in huis en kunnen ook geveltuintjes worden aangelegd. In straten met bomen tussen de parkeerplaatsen kan regenwater worden opgeslagen tussen de verhoogde stoepen. Tot slot zijn er ook speciale speelplekken en pleintjes waarbij groen en waterberging wordt gecombineerd. Er zijn in totaal veertig geveltuintjes geplant. Bewoners konden dit bij de gemeente aanvragen en als zij het gezamenlijk met hun burens deden kregen ze korting op de planten. De vrijgekomen gebakken klinkers worden hergebruikt in de parkeervakken.

Meer weten over Noorderkwartier-Oost? Bezoek www.leiden-noord.nl/noorderkwartier-oost/.

Norbertuswijk in Horst

In de Norbertuswijk in Horst gingen vier heren aan de slag met het opzetten van duurzame activiteiten in de wijk. Zo stimuleren zij het plaatsen van zonnepanelen en zetten ze zich in voor minder wateroverlast.

<i>Startmoment:</i>	<i>eind 2017.</i>
<i>Initiatiefnemers:</i>	<i>de vier leden van Club 63: Jan Brouwer, Paul Coppus, Lei Oymans en Piet Berden.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>een gesprek met buurtbewoners over de zin en onzin van zonnepanelen.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>alle woningen in de wijk, ruim een derde is eigendom van Wonen Limburg.</i>

Omschrijving

In de Norbertuswijk in Horst wonen circa 3.500 mensen en ruim 30% van de woningen is een sociale huurwoning. Het buurtteam 'Club 63' is een groep van vier heren van 63 jaar die verschillende activiteiten organiseren in de wijk. Ze enthousiasmeren buurtbewoners samen groene stappen te zetten en de wijk duurzamer te maken.

Bewonersparticipatie

Volgens Club 63 is hun grote kracht dat ze het laagdrempelig houden en buurtbewoners ontzorgen. In de wijk zijn verschillende werkgroepjes gevormd rondom het thema 'Samen Duurzaam': zo zijn er werkgroepen die zich focussen op zonnepanelen, isolatie en dubbel glas. Via de online kanalen van de Norbertuswijk wordt veel gecommuniceerd naar buurtbewoners en er worden informatieavonden georganiseerd.

*'Je hebt een paar mensen nodig die de kar trekken.
De kunst is mensen enthousiast te maken.'*

Circulaire activiteiten

Club 63 kwam in contact met het maatschappelijk initiatief Buurkracht. Met behulp van deze organisatie én met de hulp van woningcorporatie Wonen Limburg is uiteindelijk de zonnepanelenactie opgezet. Bewoners met zonnepanelen op hun dak hebben een bord in de tuin geplaatst waarop stond hoeveel zij jaarlijks besparen. Met een warmtemeter is bij zo'n zeventig woningen gekeken hoe de woningen met betrekking tot isolatie verbeterd konden worden. Club 63 heeft samen met de werkgroepen een keuze gemaakt voor de beste leverancier voor de zonnepanelen en uiteindelijk zijn er bij ongeveer vijftig huizen zonnepanelen geïnstalleerd. Daarnaast is de planning voor het plaatsen van zonnepanelen bij een groot aantal woningen van Wonen Limburg naar voren gehaald. Ook zijn er bewoners geweest die zelf een leverancier wilden kiezen en de zonnepanelen zelf hebben geplaatst.

Club 63 heeft zich samen met het project Waterklaar ook ingezet tegen regenwateroverlast in de Norbertuswijk. In de wijk is een blok huizen met plantsoen geselecteerd waar veel wateroverlast is. Samen met de bewoners is een plan gemaakt voor het afkoppelen van het regenwater van deze woningen én het herinrichten van dat plantsoen. De bewoners zijn zelf aan de slag gegaan met het planten van het groen. De bestaande bomen willen ze zoveel mogelijk handhaven in verband met hitte- en droogtestress in Horst.

In de Norbertuswijk organiseren de heren ook andere activiteiten. Zo gaan ze bijvoorbeeld op pad met kinderen in de natuur en organiseren ze een nachtwandeling voor kinderen, kortom ook het sociale aspect ligt bij Club 63 altijd om de hoek. Zo is er ook een Repair Café georganiseerd, zijn ze bezig geweest met een deelauto-project en is onlangs een luiersplein aangelegd waar alle luierscontainers kunnen staan.

Meer weten over de Norbertuswijk? Bezoek www.norbertuswijk.nl.

Olstergaard in Olst-Wijhe

De gemeente Olst-Wijhe ontwikkelt samen met de bewoners een nieuwe duurzame, circulaire en natuurinclusieve woonwijk genaamd Olstergaard. Tal van duurzaamheidsmaatregelen staan in deze nieuwe wijk centraal.

<i>Start planfase:</i>	<i>april 2018, in september 2021 was woonwijk bouwrijp.</i>
<i>Start bouw eerste woningen:</i>	<i>oktober 2021.</i>
<i>Initiatiefnemer:</i>	<i>gemeente Olst-Wijhe.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>vraag naar duurzame woningen, gemeente grondeigenaar.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>koopwoningen, 20% sociale huur.</i>

Omschrijving

In de wijk komen 72 woningen: de toekomstige bewoners kopen een kavel en bouwen hun eigen woning. Ook woningcorporatie SallandWonen is aangehaakt en gaat veertien sociale huurwoningen bouwen. De wijk is opgedeeld in drie woonvelden met elk een eigen sfeer: natuurlijk cultuurhistorisch, natuurlijk voedselrijk en natuurlijk ecologisch. De eerste woningen worden nu gebouwd. De gemeente gaat ervoor zorgen dat er op de openbare parkeerplaatsen laadpalen zijn voor elektrische auto's.

Bewonersparticipatie

Een belangrijker pijler van het project Olstergaard is om samen met de toekomstige bewoners de wijk in te richten. Vanaf het begin af aan zijn bewoners 'aangeschoven' aan de tekentafel en zijn er gesprekken gevoerd. Voor alle toekomstige bewoners en de woningcorporatie is een spoorboekje met spelregels gemaakt. Aan de hand van dit boekje weten bewoners welke stappen zij moeten doorlopen, waar ze aan moeten voldoen bij het ontwerpen van hun huis en tuin en wat zij bij de gemeente moeten aanleveren. Er is een kwaliteitsteam in het leven geroepen dat bestaat uit een stedenbouwkundige, landschapsarchitect en een ecooloog. Iedereen moet een ontwerp voorleggen dat door het kwaliteitsteam wordt getoetst. Daarbij wordt onder andere gekeken naar het afvalwatersysteem, groenafval en tuincompost, klimaatbestendigheid en duurzaamheid.

'Hier zijn mensen op afgekomen die natuurinclusiviteit en circulariteit echt omarmen, van heinde en verre.'

Circulaire activiteiten

Elke woonsfeer heeft zijn eigen spelregels waar bewoners zich aan moeten houden. Bij de woonsfeer natuurlijk ecologisch moeten bewoners bijvoorbeeld aan vier van de vijf genoemde natuurinclusieve maatregelen voldoen, zoals het aanbrengen van nestgelegenheden voor zwaluwen, het plaatsen van een vleermuizenverblijf en het aanbrengen van een insectenhotel in de gevel. De bewonersgroep Olstergaard heeft elke maand een bijeenkomst waarbij zij ook nadenken over de verdere inrichting van de wijk en thema's als duurzame mobiliteit en voedsel.

Meer weten over Olstergaard? Bezoek www.wonen.olst-wijhe.nl/olstergaard.

Oosterwold in Almere en Zeewolde

Oosterwold is een groen gebied tussen Almere en Zeewolde. Bewoners hebben hier alle ruimte om op eigen initiatief en naar eigen wens hun duurzame leefomgeving te creëren.

Startmoment gebiedsontwikkeling eerste deelgebied:
vanaf eind 2015.

Initiatiefnemers:
gemeenten Almere en Zeewolde, het Rijksvastgoedbedrijf, Provincie Flevoland en Waterschap Zuiderzeeland.

Aanleiding:
streven om een nieuwe manier van gebiedsontwikkeling te realiseren, waarbij de initiatiefnemer ook opdrachtgever is.

Soort woningen:
grotendeels koopwoningen, klein deel sociale huur.

Omschrijving

Oosterwold is een gebied dat negen kilometer van het stadshart van Almere afligt, midden in de polder tussen Almere en Zeewolde. Bij Oosterwold gaat het om organische gebiedsontwikkeling: van tevoren staat nog niet vast wanneer het af moet zijn en hoe het zich gaat vormen. Bij aanvang zijn wel een aantal ambities opgesteld. Zo moet Oosterwold onder andere duurzaam en zelfvoorzienend worden, een groen landschap realiseren, ruimte bieden voor initiatief en zich organisch ontwikkelen. Mensen maken daarbij de omgeving: in een vroeg stadium zijn bewoners betrokken die meegeschreven hebben aan deze ambities. Het project is ongeveer vijf jaar gaande: er wonen nu ruim 2.500 mensen in circa 1.250 woningen en er zijn 1375 kavels uitgegeven (juni 2021). Uiteindelijk komen er 15.000 woningen.

Bewonersparticipatie

Bewoners in Oosterwold kopen een stuk (landbouw-)grond en moeten verder alles zelf doen: de grond bouwrijp maken, bouwen en ook beheren, wegen laten aanleggen en de contacten voor nutsvoorzieningen leggen. Alleen het archeologisch onderzoek wordt centraal tegenwoordig gedaan. Alle handige en waardevolle informatie over het project is vastgelegd in een online handboek. Oosterwold heeft daarnaast een participatiestrategie, er zijn veel werkgroepen opgericht en bewoners komen vaak bijeen. Het Platform Oosterwold coördineert de werkgroepen, wisselt kennis uit en houdt de website bij.

*‘Je mag van alles kiezen in je leven,
waarom dan niet je eigen woonomgeving.’*

Circulaire activiteiten

Een belangrijk kenmerk van de ambities is dat mensen op vijftig procent van hun kavel aan stadslandbouw moeten doen. Zij zijn in feite allemaal stadsboeren voor lokaal geproduceerd voedsel. Het doel is dat Oosterwold uiteindelijk tien procent van de voedselvraag van Almere gaat leveren. Daarnaast moeten bewoners op elke kavel verplicht aan waterberging doen, zoals het maken van een vijver, een wadi, een greppel en een sloot. Ze zuiveren hun eigen water, want er is (nog) geen riolering. Op het gebied van energie maken bewoners gebruik van zonnepanelen, warmtepompen en energieopwekkende heipalen. Bewoners maken voor het bouwen van de woningen gebruik van natuurlijke materialen zoals stro, hout en leem, maar er worden ook andere materialen hergebruikt.

Meer weten over Oosterwold? Bezoek www.maakoosterwold.nl.

Rijnvliet in Utrecht

Rijnvliet is een nieuwe woonwijk in een waterrijk gebied in Utrecht Leidsche Rijn. De wijk wordt een eetbare woonwijk, ingericht volgens de principes van een voedselbos.

Startmoment realisatie: december 2017.

Initiatiefnemers: Metaal Kathedraal, bewonersinitiatief Groene Longen van Rijnvliet en de gemeente Utrecht.

Soort woningen: totaal 1015 woningen, waarvan 21% sociale huur, 21% koopwoning laag & midden, 58% koopwoning hoog.

Foto: Jeroen Musch

Omschrijving

Sinds 2017 wordt er gebouwd in Rijnvliet: er komen ongeveer duizend (sociale) huur- en koopwoningen. De eerste woningen zijn in 2018 opgeleverd. Rijnvliet is in veel opzichten een standaard woonwijk, maar op één thema springt de wijk eruit: het groen in de openbare ruimte. Dat was op verzoek van een aantal bewoners van de aangrenzende Rijksstraatweg. In overleg met hen is de eetbare woonwijk bedacht. De komende jaren zal in de nieuwe stadswijk dit stedelijke voedselbos (Urban Food Forest) worden gerealiseerd. De eetbare woonwijk is een initiatief van Metaal Kathedraal, bewonersinitiatief Groene Longen van Rijnvliet en de gemeente Utrecht.

Bewonersparticipatie

In Rijnvliet wordt vijftien hectare openbare ruimte ingericht als voedselbos. Bewoners zijn betrokken bij de keuze over het soort groen en bij het planten van het groen. Kinderen zijn ook enthousiast over de eetbare beplanting en de lokale school praat regelmatig mee over ideeën voor de eetbare wijk. Al het groen dat geplant wordt, is meerjarig en (deels) eetbaar, zoals bodembedekkers, struiken, bomen en verschillende lagen begroeiing. Om de tien huizen staat bijvoorbeeld een struik bessen en voor elke buurt zijn er genoeg ciderperen om cider van te maken. Een technisch ontwerp is van belang om dit op te kunnen starten. Hier is bij Rijnvliet al in een vroeg stadium over nagedacht en er is een cursus georganiseerd voor het beheerteam over deze bijzondere beplanting.

‘Iedereen was enthousiast, het was niet zo ‘geitenwollen-sokken’ als ze dachten.’

Circulaire activiteiten

Rijnvliet krijgt op basis van drie verschillende waarden een nieuwe invulling: voedselwaarde, natuurwaarde en recreatiewaarde. Bewoners en de natuur worden met elkaar verbonden door de groene buitenruimte, het natuurlijke water en de voedselproductie. Op verschillende plekken wordt de nadruk gelegd op verschillende waarden. Hier is door een architect, stedenbouwkundigen en ontwerpers van tevoren goed over nagedacht. Zo ligt op sommige plekken de nadruk op de natuurwaarde, waarbij rust en biodiversiteit een belangrijke rol spelen. Op andere plekken wordt juist het recreëren meer aantrekkelijk gemaakt.

Meer weten over Rijnvliet? Bezoek www.eetbarewoonwijkrijnvliet.nl.

Schoonschip in Amsterdam

Schoonschip is een drijvende woonwijk in Amsterdam-Noord. In deze ecologisch en sociaal duurzame wijk zijn de woningen zoveel mogelijk zelfvoorzienend en energieneutraal.

Startdatum: *idee ontstond in 2010, aanvraag vergunningen rond 2016, bouw startte in 2018.*

Initiatiefnemer: *Marjan de Blok.*

Aanleiding: *droom van Marjan om met vrienden en bekenden een duurzame, drijvende wijk te bouwen*

Soort woningen: *koopwoningen.*

Foto: Isabel Nabuurs

Omschrijving

Schoonschip ligt in het Johan van Hasseltkanaal in de wijk Buiksloterham en telt 46 woningen verdeeld over dertig arken. Schoonschip startte vanuit een stichting en is nu een VvE. Sinds begin 2019 wonen er mensen in Schoonschip en inmiddels telt de drijvende woonwijk 144 bewoners. De helft van de arken is ontwikkeld als twee-onder-één kap om de woningen betaalbaar te houden. Elk huisontwerp is weer anders, met verschillende aannemers en architecten. Tien jaar lang zijn bewoners bezig geweest met het ontwerpen, ontwikkelen en realiseren van Schoonschip. In de Greenprint van Schoonschip kunnen geïnteresseerden meer informatie vinden over de totstandkoming van het project.

Bewonersparticipatie

Belangrijke uitgangspunten van Schoonschip zijn samenwerken en anderen inspireren om duurzamer te leven. Bewoners buigen zich gezamenlijk in werkgroepen over thema's zoals deelmobiliteit, ecologie en waterkwaliteit. Zo delen bewoners elektrische auto's, elektrische bakfietsen en e-bikes met elkaar. Ze hebben een aantal ambities geformuleerd, zoals de gezamenlijke inkoop van voedsel en het helpen uitrollen van hun Smart Grid. De gemeenschappelijke ruimte willen bewoners inzetten voor bijvoorbeeld buurtactiviteiten, vergaderingen en kledingruilevents. Ook willen ze excursies organiseren voor geïnteresseerden in duurzaam wonen op water.

'Alles wat je doet moet opschaalbaar zijn om de doelen van 2050 te kunnen halen.'

Circulaire activiteiten

Bij de bouw van de woningen is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van duurzame materialen en installaties. De opbouw van alle woningen is van hout en de fundering van beton. Het rioolsysteem bestaat uit een gescheiden stroom voor de afvoer van grijs (afval) en zwart (fecaal) water. Daarnaast zijn de woningen zeer goed geïsoleerd en niet aangesloten op het aardgasnet. Bewoners maken gebruik van warmtepompen en zonneboilers, en er is een decentraal energiesysteem met zonnepanelen: iedere ark heeft een batterij in de woning verbonden met een Smart Grid netwerk. Bewoners mogen ook energie aan hun burens verkopen. De daken van de woningen bestaan voor minimaal 1/3 van het dakoppervlak uit groen.

Meer weten over Schoonschip? Bezoek www.schoonschipamsterdam.org.

Spijkerkwartier in Arnhem

Het project Circulair Spijkerkwartier in Arnhem is actief op het gebied van hergebruik, reparatie, recycling, upcycling en kringloop. De acties worden opgezet voor én door buurtbewoners.

<i>Start realisatie:</i>	<i>september 2019.</i>
<i>Initiatiefnemers:</i>	<i>bewoners, BlauweWijkEconomie, gemeente Arnhem en 2Switch.</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>behoefte om circulaire processen op gang te brengen vanaf een bottom-up aanpak (vanuit de bewoners).</i>

Omschrijving

Arm, rijk, jong en oud: de wijk Spijkerkwartier heeft een diversiteit aan bewoners en telt circa 6.500 inwoners. Het project Circulair Spijkerkwartier is een samenwerking tussen het bewonersinitiatief De Blauwe WijkEconomie, de gemeente Arnhem en kringlooporganisatie 2Switch. Het project is ontstaan naar aanleiding van een prijsvraag van het Circulair Ambachtscentrum.

Bewonersparticipatie

In september 2019 is het project gestart en is een breed plan opgesteld waarin diverse onderwerpen zijn meegenomen. Uiteindelijk is eind 2019 tijdens een inspiratiesessie door de bewoners van de wijk Spijkerkwartier gekeken waar de energie lag. Daar is een kledingruilbeurs uitgekomen, het thema voedselverspilling, wormenhotels, het opknappen van oude fietsen en het opschonen van de wijk. Nu wordt er gefocust op de drie meest kansrijke deelprojecten: Spijkerbikes, Opschonen en de wormenhotels.

‘Al die kleine bottom-up initiatieven moeten een podium krijgen en zichtbaar worden.’

Circulaire activiteiten

Spijkerbikes is een project dat draait om het opknappen van zwerffietsen. Circulair Spijkerkwartier werkt bij dit project samen met de lokale kringloopwinkel, de gemeente en de wijkmanagers. Twee gepensioneerde fietsmakers repareren de fietsen gratis en een combinatie van buurtbewoners en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt knappen de fietsen op. In 2019 zijn er tweehonderd fietsen uit de wijk gehaald en werden er ook tientallen fietsen gedoneerd door een oproep op social media en op het platform Mijn Spijkerkwartier. Per week worden zo'n vier tot acht opgeknapte fietsen verkocht.

Het tweede deelproject is opschonen: een bewustwordingsactie die is opgezet om te zorgen voor minder afval op straat, maar vooral om bewustwording te creëren om anders naar afval te kijken. Afval is geen eindproduct maar juist grondstof voor iets nieuws. Eén keer in de twee maanden gaan vrijwilligers op pad om afval te rapen. Via het project 'Aan de Slag' doen ook asielzoekers van de vrijwilligerscentrale mee. Zo probeert Circulair Spijkerkwartier met andere initiatieven een netwerk te vormen.

Het derde, lopende initiatief zijn de wormenhotels. In de wijk wordt het groenafval netjes opgehaald: in principe wordt dit verwerkt tot compost, maar zo'n 15% is vervuild en gaat de verbrandingsoven in. Dit proces kost veel energie omdat de compost versneld gemaakt wordt en daar is veel warmte voor nodig. Ook de vervoersbewegingen veroorzaken veel CO2 uitstoot. Zonde, dacht Circulair Spijkerkwartier, want daar kunnen we samen lokaal meer en slimmer compost van maken. Daarom zijn er vier wormenhotels op straat geplaatst met twee soorten wormen. Bewoners kunnen hier hun groenafval in gooien. Omwonenden vormen samen rondom een wormenhotel een community en regelen met elkaar het gebruik van het wormenhotel. Je moet eerst deelnemer worden van de community, voordat je je groenafval in een wormenhotel kwijt kan. Er is één hotelier die het eerste aanspreekpunt is en verantwoordelijk is voor de wormenhotels. Op deze manier kan de kwaliteit van het groenafval beter geregeld worden en krijgen ze perfecte compost. Tijdens het oogstfeest wordt de compost geoogst en leren buurtbewoners elkaar tegelijkertijd beter kennen.

Meer weten over Circulair Spijkerkwartier? Bezoek www.mijnspijkerkwartier.nl/pagina/circulair-spijkerkwartier.

SUPERLOCAL in Kerkrade

SUPERLOCAL is een circulair bouwproject in Kerkrade dat in het teken staat van duurzaamheid en bewonersparticipatie.

<i>Startmoment voorbereidingen:</i>	<i>2014, medio 2017 is de sloop gestart.</i>
<i>Startmoment realisatiefase:</i>	<i>medio 2019, eind 2020 eerste grondgebonden woningen opgeleverd.</i>
<i>Projectfase:</i>	<i>project zit in realisatiefase.</i>
<i>Initiatiefnemers:</i>	<i>HEEMwonen en gemeente Kerkrade (aangehaakt).</i>
<i>Aanleiding:</i>	<i>aanpak van de woningvoorraad, leefbaarheid en de veroudering van de woningen en de ambitie om anders na te denken over sloop en hergebruik van materialen.</i>
<i>Soort woningen:</i>	<i>sociale huur en vrije sector.</i>

Omschrijving

Bij het project SUPERLOCAL in Kerkrade worden zoveel mogelijk materialen van twee leegstaande hoogbouwflats hergebruikt voor de bouw van nieuwe woningen. In het projectgebied stonden eerst vier hoogbouwflats met vierhonderd woningen. Normaal gesproken worden deze flats gesloopt en wordt het puin afgevoerd, maar nu is er in een vroeg stadium gekeken wat met de oude materialen mogelijk was. Van de vierhonderd woningen komen er ongeveer 145 woningen terug, waarvan 125 sociale huurwoningen.

In totaal zijn er twaalf projectpartners bij het SUPERLOCAL betrokken: HEEMwonen, de gemeente Kerkrade, IBA Parkstad, Dusseldorp, bouwbedrijven Jongen, Stadsregio Parkstad Limburg, WML, Waterschapsbedrijf Limburg, Zuyd Hogeschool, Veras, gemeente Landgraaf en gemeente Brunssum. Dankzij de Europese subsidies van Urban Innovative Actions en Life kwam de mogelijkheid om op uitgebreide schaal nieuwe methoden te testen, zoals het hergebruik van beton. Zo ontstaat een Open Source waarbij 'de wereld' kan leren van de lessen van SUPERLOCAL. Vanuit de hoogste R-ambitie is gekeken wat mogelijk is: in de flat zijn bepaalde zaken behouden en is gekeken of er (gezaagde) delen uit de flat hergebruikt konden worden voor de bouw van nieuwe woningen. Door materialen beter te vermalen kan van de verschillende fracties recyclebeton gemaakt worden.

Bewonersparticipatie

Niet alleen materialen uit het gebied worden hergebruikt, ook de sterke sociale structuur moet terugkomen. Oud-bewoners hebben meegedacht over de inrichting van de openbare ruimte in de wijk en zijn benaderd om naar het gebied terug te keren. Ook is de buurt door middel van een klankbordgroep zeer nauw betrokken bij alle plannen. Mensen die geïnteresseerd waren om in de wijk te wonen konden hun enthousiasme kenbaar maken door een motivatieformulier in te vullen.

'Het is ooit begonnen met de ambitie om anders na te denken over sloop en hergebruik van materialen.'

Circulaire activiteiten

Onderdeel van de wijk is een gesloten waterkringloop. Regenwater wordt opgevangen en gezuiverd tot drinkwater, gebruikt water wordt lokaal gezuiverd en in de woningen komen waterbesparende maatregelen. Daarnaast is het verhogen van de biodiversiteit een belangrijk focuspunt van het project: het monotone grasveld is vervangen door een veld met meer hoogteverschil en diversiteit aan de randen. Er wordt een speelgazon aangelegd van kort gemaaid gras met aan de randen kruiden en grasland. Dat houdt water beter vast en draagt bij aan de biodiversiteit. Binnen SUPERLOCAL wordt een parkeerdek hergebruikt welke onderdeel is van een tweedehands parkeerdek uit Amsterdam.

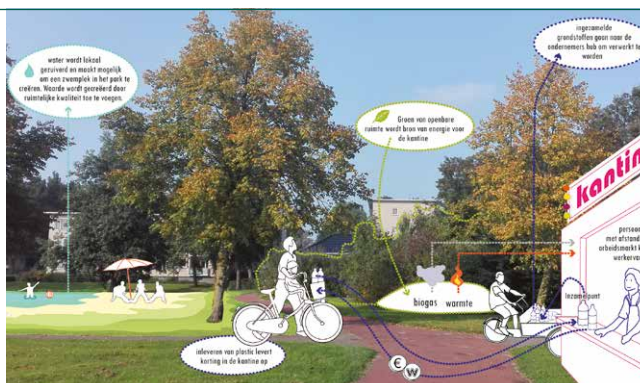
Meer weten over SUPERLOCAL Kerkrade? Bezoek www.superlocal.eu.

Wielwijk in Dordrecht

Wielwijk is een woonwijk in Dordrecht die geherstructureerd wordt. In een ontwerp onderzoek is gekeken hoe bewoners en stakeholders de wijk meer circulair kunnen maken.

Start realisatiefase: november 2017.
Initiatiefnemer: gemeente Dordrecht.
Aanleiding: herstructurering van de wijk en circulaire ambities van de gemeente.
Soort woningen: woonwijk met veel sociale woningen.

Beeld: URBANOS

Omschrijving

In opdracht van het College van Rijksadviseurs (CRa) heeft het adviesbureau Over Morgen samen met stedenbouwkundig bureau Urbanos onderzocht wat de ruimtelijke impact is van een circulaire economie in Wielwijk in Dordrecht. De woonwijk Wielwijk is zestig jaar oud en wordt sinds 2006 geherstructureerd. In samenwerking met de gemeente en woningcorporatie Woonbron is bekeken hoe de noodzakelijke vernieuwing kan plaatsvinden en waar principes van de circulaire economie toegepast kunnen worden.

Bewonersparticipatie

Naast de fysieke vernieuwing is ook de sociale verbetering een belangrijke pijler: de mogelijkheid voor bewoners om mee te kunnen denken en te beslissen over de invulling van de wijk. Belangrijke thema's in de wijk zijn de problematiek rondom armoede, een laag opleidingsniveau en dat bewoners zich niet zo betrokken voelden bij de wijk en relatief snel verhuisden. Bewoners van Wielwijk hebben een relatief laag inkomen ten opzichte van andere wijken in Dordrecht en er heerst relatief veel werkloosheid. De grootste urgentie in de wijk is daarom het verbeteren van de sociaaleconomische positie van de bewoners.

'Hoe kun je in zo'n wijk, waar het gaat om 'overleven', circulariteit, toch een plek geven.'

Aangezien de sociaaleconomische positie zo kenmerkend is, richtte het onderzoek zich op de talenten en initiatieven in de wijk, om deze te benutten voor circulaire activiteiten. Tijdens een werksessie is samen met stakeholders in de wijk gekeken wat bewoners kunnen, willen en (al) doen. Vervolgens is er gekeken welke (circulaire) activiteiten opgezet konden worden om deze talenten te benutten. Het gaat om een integrale aanpak die de wijk sociaaleconomisch, ruimtelijk en organisatorisch circulair maakt.

Circulaire activiteiten

Uit het onderzoek kwam het idee van 'hubs en feeders' naar voren: de straten zijn de feeders die grondstoffen aanleveren aan de hubs. In de hubs worden deze grondstoffen vervolgens verwerkt en kunnen bewoners elkaar tegelijkertijd ontmoeten. Op deze centrale plekken komen verschillende circulaire activiteiten samen, zoals het inzamelen en scheiden van verschillende materialen, het repareren van spullen en de verkoop van tweedehands producten. De inrichting van de wijk en de kwaliteit van de openbare ruimte zorgt dat al deze activiteiten een plek krijgen en maken de bewoners sociaal economisch sterker en trots op hun wijk. Daarnaast is er gekeken naar de kansen op het gebied van bouwen en slopen. Zo laat Woonbron verouderde appartementen circulair slopen, waarbij het sloopmateriaal wordt verwerkt tot nieuwe grondstoffen.

Meer weten over Wielwijk?

Bekijk het rapport via www.collegevanrijksadviseurs.nl/adviezen-publicaties/rapport/2018/02/06/rijk-en-wijk.

[MILIEUCENTRAAL.NL](https://www.milieucentraal.nl)

Bijlagen

2. Consumentenonderzoek Circulaire wijken

Onderzoeksrapportage

Consumentenonderzoek circulaire wijken

Hoe staan Nederlanders tegenover circulair wonen (in
buurtverband)?

www.ioresearch.nl

Colofon

Rapportagenummer
237

Datum
Oktober 2021

Opdrachtgever
Milieu Centraal

Auteurs
Milou Gutter
Anne van Bebber

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KvK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl

Inleiding en verantwoording

De overheid heeft een volledig circulaire economie in 2050 als doel gesteld. Milieu Centraal inventariseert of proeftuinen een geschikt middel zijn om hieraan bij te dragen. Een deel van de inventarisatie bestaat uit een consumentenonderzoek naar circulair wonen. Doel van het onderzoek is te achterhalen hoe burgers staan tegenover circulair wonen. Dit rapport beschrijft de resultaten van een online consumentenonderzoek en biedt handvatten voor het betrekken van burgers bij het opzetten van een meer circulaire samenleving.

Het onderzoek vond plaats van 7 oktober tot 17 oktober onder een representatieve steekproef van burgers (o.b.v. geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, regio). In totaal deden 1.245 panelleden van het I&O Research Panel mee aan het onderzoek. Er werden 2.400 uitnodigingen verstuurd (responspercentage 52 %). De resultaten zijn gewogen op dezelfde kenmerken als waarop de steekproef is getrokken.

3

Belangrijkste conclusies

Bekendheid term 'circulaire wijk' is beperkt

Vier op de tien Nederlanders hebben een of meer associaties bij de term en geholpen zegt de helft ten minste van de term gehoord te hebben. Bijna een op de tien (8%) zegt de betekenis goed te kennen.

Meerderheid is positief over circulair inrichten van hun wijk

Twee op de drie Nederlanders zijn positief over het idee van wijken meer circulair maken in het algemeen (68%) en een vergelijkbaar aandeel is positief over het meer circulair inrichten van hun eigen wijk (66%).

Het idee van een proeftuin voor hun eigen wijk, zorgt voor iets meer verdeeldheid. Ruim twee op de vijf Nederlanders (44%) staan hier positief tegenover, maar een op de vijf Nederlanders (20%) is negatief over dit idee. Daarnaast staat nog een derde van de Nederlanders hier neutraal in.

Er is aan veel circulaire mogelijkheden redelijke behoefte

Meer groen in de wijk is de meest gewenste vorm van circulariteit, driekwart van de Nederlanders wil dit graag. Ongeveer de helft ziet graag een plek in hun wijk waar je kapotte spullen kunt laten maken (zoals een Repair Café, of een schoen- of kleermaker) of een plek voor tweedehands spullen. Als het gaat om gedeelde voorzieningen, dan bestaat de meeste behoefte aan voorzieningen die zijn gericht op zaken die je meestal niet dagelijks nodig hebt, zoals een pakket-ophaalpunt, fietsenmaker en een leenschuur voor gereedschap.

Jongeren, hoger opgeleiden, mensen in een huurwoning en mensen uit (zeer) sterk stedelijk gebied hebben in het algemeen meer behoefte aan circulaire mogelijkheden dan anderen.

Een meerderheid van 56 procent wil mogelijkheden hebben in hun wijk om beter met hun afval om te gaan.

4

Belangrijkste conclusies

Buurtbewoners zouden meeste inspraak moeten hebben over circulaire plannen in de wijk

Driekwart van de Nederlanders vindt dat hun buurtgenoten (redelijk) veel inspraak moeten hebben over circulaire plannen voor hun wijk (77%). Het aandeel dat zelf (redelijk) veel inspraak wil is kleiner, maar nog steeds een ruime meerderheid (67%). Hieruit volgt de vraag in hoeverre mensen zelf willen participeren en op welke manier.

Slechts een op de elf Nederlanders wil helemaal niet betrokken worden bij de ontwikkeling van plannen (9%). Twee op de drie mensen willen (tenminste) goed op de hoogte worden gebracht van de plannen (66%). Daarnaast zijn er ook mensen die op een actieve manier willen participeren. Meest genoemd wordt *'samen met buurtgenoten (bindende) doelen en oplossingen opstellen'*, door een op de drie Nederlanders (32%). Ongeveer een op de vijf Nederlanders wil (ook) met de gemeente in gesprek kunnen over de plannen, zelf doelen en oplossingen aandragen, of daar samen met de gemeente aan werken.

Redelijke bereidheid om vrijwilligerswerk te doen, maar tegen kosten is meer weerstand

Vier op de tien Nederlanders zeggen een paar uur per maand vrijwilligerswerk te willen doen in een buurthuis of buurttuin (39%). Voor andere investeringen in tijd, geld of parkeerruimte zijn er per saldo meer tegenstanders dan voorstanders.

5

1

Houding ten aanzien van de 'circulaire wijk'

'Een wijk waar wordt toegewerkt naar efficiënt en maatschappelijk verantwoord omgaan met grondstoffen, producten, materialen, en hulpbronnen'.

Vier op de tien Nederlanders hebben een of meer eerste associaties bij de term 'circulaire wijk'

Een kleine meerderheid (59%) weet zonder hulp geen beschrijving te geven van een circulaire wijk. De rest (41%) heeft wel eerste associatie(s) bij de term. Antwoorden die veel voorkomend zijn, hebben (bijv.) te maken met 'afval', 'hergebruik', 'duurzaam', 'zelfvoorzienend' en 'grondstoffen'.

“Alles opnieuw gebruiken, afval voorkomen”

“Alles van natuurlijke bouwmaterialen en herbruikbaar”

“Duurzaamheid milieubewust, hergebruik”

“Duurzame huisvesting o.a. gericht op energie neutraal”

“Duurzame materialen, hergebruik, zonnepanelen, waterpomp, zonneboiler”

Sommige mensen denken bij 'circulaire wijk' ook aan een wijk waar mensen wonen met verschillende achtergronden.

“gemengde leeftijd en afkomst van bewoners”

Wat verstaat u onder de term 'circulaire wijk'? [open vraag]

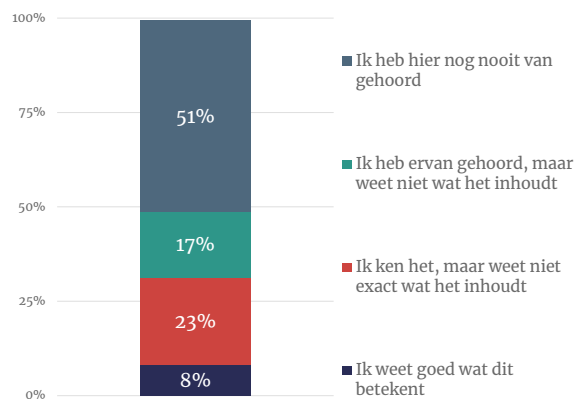
Geholpen zegt de helft tenminste weleens gehoord te hebben van de term 'circulaire wijk'

Na een korte toelichting over de betekenis van een circulaire wijk* zegt nog steeds de helft nog nooit van de term te hebben gehoord (51%).

Bijna een op de drie Nederlanders heeft minimaal enig idee wat de term inhoudt (31%), waarvan 8 procent zegt dit goed te weten.

Mensen met een hoog inkomen (minimaal 2 keer modaal) (15%) en hoger opgeleide mensen (11%) weten naar eigen zeggen het vaakst goed wat de term betekent.

*een wijk waarin slim, zuinig en bewust wordt omgegaan met materialen, spullen en ruimte.

In hoeverre kende u de betekenis van een circulaire wijk (voor het invullen van de vragenlijst)?

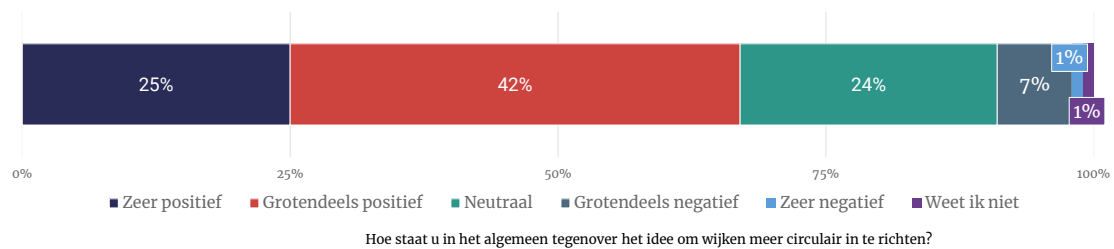

Meerderheid is positief over circulair inrichten van wijken

Twee derde van de Nederlanders staat (zeer) positief tegenover het idee om wijken meer circulair in te richten (67%).

Nederlanders die vaker dan gemiddeld positief reageren op dit idee zijn vrouwen (71%), jongeren (18 t/m 39 jaar; 75%), hoogopgeleiden (77%) en mensen woonachtig in zeer stedelijk gebied (74%)

Bewoners van een huurwoning (vrije sector: 77%, sociale huur: 73%) staan vaker (zeer) positief tegenover dit idee dan woningeigenaren (65%).

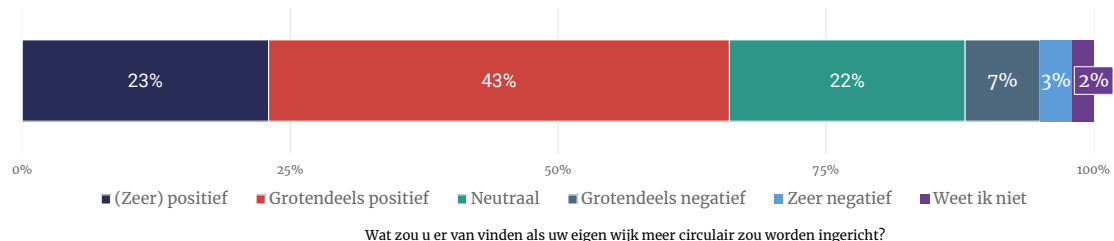

9

Ook als het gaat om de eigen wijk, is twee derde positief over een meer circulaire wijk

Twee derde van de Nederlanders staat (zeer) positief tegenover het circulair inrichten van de eigen wijk (66%). Dit is vergelijkbaar met het aandeel dat positief staat tegenover dit idee in het algemeen (68%, zie vorige pagina). Er is dus geen indicatie dat er sprake zou zijn van het 'not in my backyard' principe.

Ook als het gaat om de eigen wijk, is men positiever over dit idee als men in meer stedelijk gebied woont (tot 78% in zeer stedelijk gebied) en als men in een huurwoning woont (vrije sector: 78%, sociale huur: 76%, woningeigenaren: 63%). Ook jongeren zijn relatief positief (18 t/m 39 jaar; 74%) en men is positiever naarmate men hoger is opgeleid (laag: 55%, middelbaar: 64%, hoog: 74%).

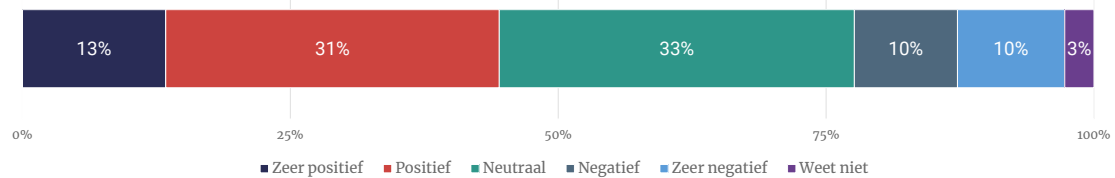

10

Ruim twee op de vijf Nederlanders denken positief over de mogelijkheid dat hun eigen wijk een proeftuin zou worden

Een mogelijke manier om in Nederland wijken meer circulair te maken, is door te beginnen in een beperkt aantal wijken. Dit wordt ook wel een 'proeftuin' genoemd. Ruim vier op de tien Nederlanders (44%) staan er positief tegenover als hun wijk zou worden aangewezen als proeftuin voor een meer circulaire wijk. Ook heeft een derde nog geen uitgesproken mening en antwoord neutraal. Een op de vijf Nederlanders (20%) is negatief over het idee dat hun eigen wijk een proeftuin zou worden.

Mensen die vaker positief staan tegenover het idee dat hun eigen wijk een proeftuin zou worden, zijn hoger opgeleiden (53%) jongeren (51%) mensen met een huurwoning (52%) en mensen met een inkomen beneden modaal (50%). Ook is men positiever naarmate men in meer stedelijk gebied woont (van 28% in niet stedelijk gebied, tot 53% in zeer sterk stedelijk gebied).

Hoe staat u er tegenover als uw eigen wijk zou worden aangewezen als proeftuin voor een meer circulaire wijk?

2 Behoefte voor specifieke aspecten

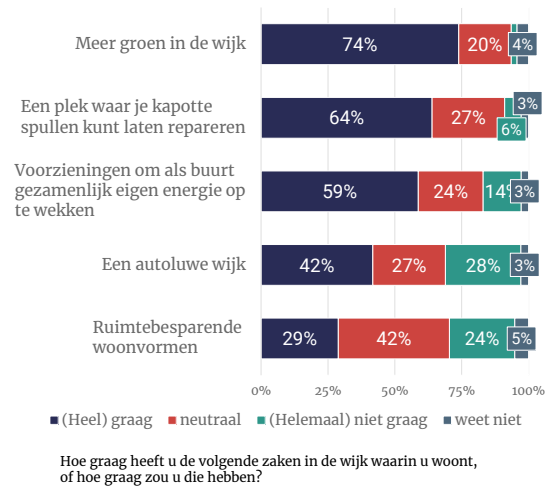
Meer groen in de wijk is de meest gewilde vorm van circulair wonen

Er zijn verschillende vormen en manieren waarop een wijk meer circulair kan worden. Op de volgende pagina's staan we stil bij een aantal mogelijkheden.

Van alle voorgelegde opties, is meer groen in de wijk de meest gewilde. Driekwart van de Nederlanders zegt (heel) graag meer groen te willen in hun eigen wijk. Ouderen en lager opgeleiden hebben minder behoefte aan meer groen in hun wijk dan anderen.

Ook heeft een (wat kleinere) meerderheid graag een plek in hun buurt waar je kapotte spullen kunt laten repareren (64%), of een voorziening om gezamenlijk energie op te wekken (59%). Ruimtebesparende woonvormen en een autoluwe wijk zijn minder populair, (ruim) een kwart wil die juist niet graag.

Jongeren, bewoners van zeer sterk stedelijke gebieden en mensen in hogere sociale klasse willen vaker graag voorzieningen om gezamenlijk energie op te wekken.

13

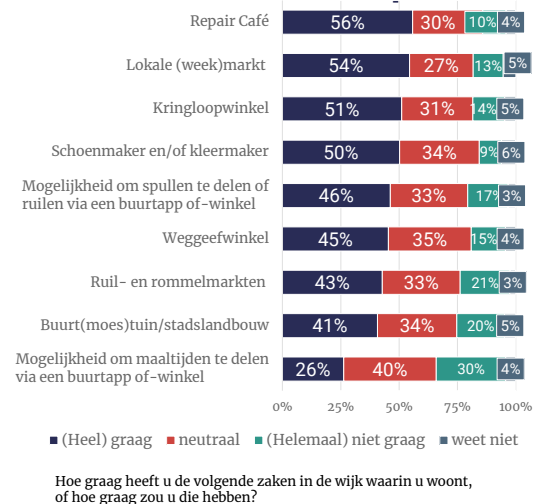
Circa de helft van de Nederlanders ziet in hun wijk graag een plek voor reparatie van kapotte dingen en voor tweedehands spullen

Op het gebied van voorbeelden die te maken hebben met *spullen en eten*, zegt in veel gevallen ongeveer de helft dat ze dat (heel) graag zouden zien in hun wijk.

Op een enkele uitzondering na, zijn de verschillende opties meer gewild door vrouwen, jongeren, hoger opgeleiden en mensen met een huurwoning.

De lokale markt (66%) en schoen- of kleermaker (60%) zijn (daarnaast) ook relatief vaak gewenst door mensen wonend in zeer sterk stedelijk gebied.

Het Repair Café is meer gewild bij mensen uit een kleiner gezin (tot 3 personen, 58% gemiddeld) dan in grotere gezinnen (4+ personen, 47% gemiddeld).

14

Pakketophaalpunt en een fietsenmaker zijn de meest gewilde gedeelde voorzieningen

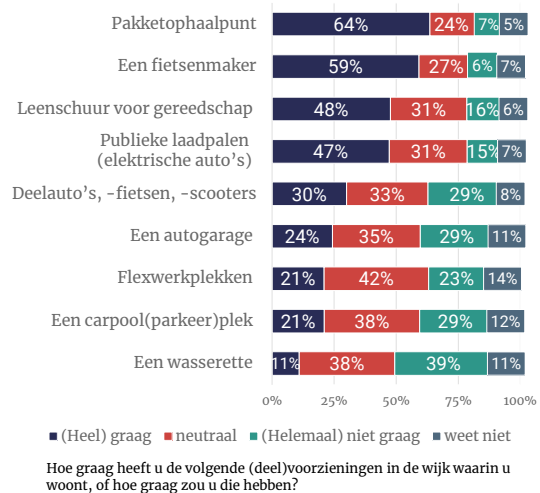
Sommige gedeelde voorzieningen (zoals een pakket-ophaalpunt, fietsenmaker, leenschuur en laadpalen) zijn meer gewild dan anderen. Dit zijn dus met name gedeelde voorzieningen, die je niet dagelijks nodig hebt.

Wat de gedeelde voorzieningen wel gemeen hebben, is dat ze in het algemeen meer gewild zijn onder jongeren, hoger opgeleiden, mensen in een huurwoning en mensen uit (zeer) sterk stedelijk gebied.

Naarmate men tot een hogere sociale klasse behoort, heeft men in het algemeen steeds meer behoefte aan gedeelde voorzieningen in de wijk.

Hoewel voorzieningen m.b.t. eten en spullen (vorige pagina) veelal vaker gewenst waren door vrouwen dan mannen, zijn er op gebied van gedeelde voorzieningen weinig verschillen tussen de seksen. Mannen zien wel vaker dan vrouwen graag publieke laadpalen in hun wijk.

Flexwerkplekken zijn het meest gewild onder huurders in de vrije sector.

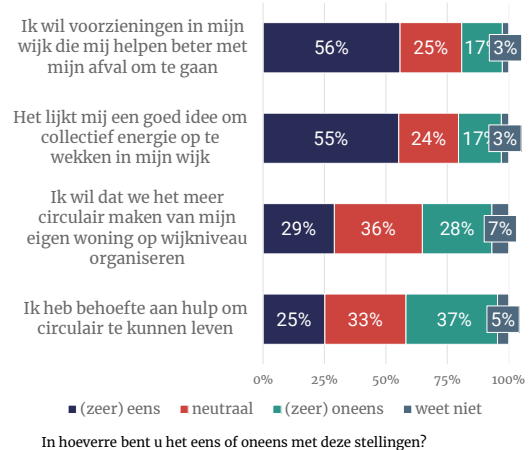
15

Kleine meerderheid wil wijkvoorzieningen om beter met afval om te gaan

Ruim de helft van de Nederlanders wil voorzieningen in hun wijk waarmee ze beter met hun afval kunnen omgaan (56%). Het idee om als wijk collectief energie op te wekken, kan ook rekenen op een kleine meerderheid (55%).

Men is verdeeld over het idee van een wijkaanpak om (hun) eigen woningen meer circulair te maken. Ongeveer evenveel mensen zijn voorstander als tegenstander en een groot deel is neutraal of weet het niet.

Een kwart van de Nederlanders zegt behoefte te hebben aan hulp om circulair te leven.

16

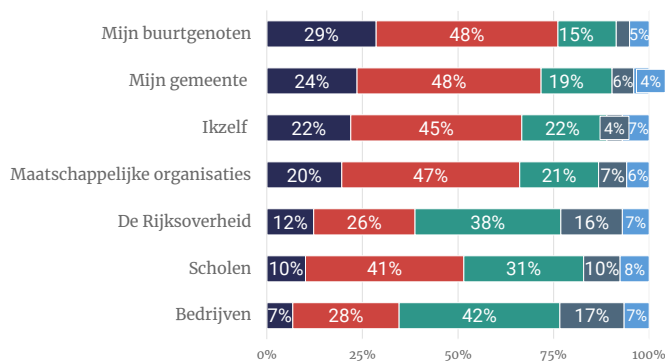
3 Wensen over participatie

Buurtbewoners zouden de meeste invloed moeten hebben volgens Nederlanders

Twee op de drie Nederlanders willen zelf (redelijk) veel invloed hebben als er wordt gesproken over of en hoe hun wijk meer circulair wordt gemaakt (67%). Men wil nog vaker dat hun buurtgenoten veel invloed hebben, dan zichzelf (77%).

Ouderen (65+) willen minder vaak dan gemiddeld zelf (redelijk) veel invloed (59%). Hoger opgeleiden willen bovengemiddeld vaak (redelijk) veel invloed hebben (75%).

■ Veel invloed ■ Redelijk veel invloed ■ Niet zo veel invloed ■ Helemaal geen invloed ■ Weet niet

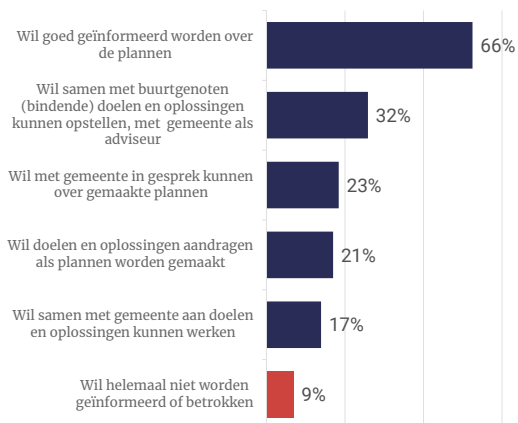
Stel er wordt gesproken over of en hoe uw wijk meer circulair wordt gemaakt. Hoeveel invloed zouden de volgende partijen hierbij volgens u moeten krijgen?

Twee tot drie op de tien Nederlanders zijn in voor verschillende vormen van actieve participatie

Bijna alle Nederlanders willen in zekere mate betrokken worden bij plannen voor hun wijk, tenminste door goed geïnformeerd te worden over de plannen.

Bijna alle vormen van actieve participatie* zijn meer populair onder mannen dan vrouwen en meer onder hoger opgeleiden dan onder laag of middelbaar opgeleiden. Dit geldt alleen niet voor 'samen met buurtgenoten (bindende) doelen en oplossingen opstellen'. Zowel onder mannen als vrouwen ziet een derde dit zitten en ook mensen van verschillende opleidingsniveaus zijn in vergelijkbare mate enthousiast.

* Alleen 'ik wil goed geïnformeerd worden over de plannen' is geen actieve vorm van participatie

Op welke manier(en) vindt u dat u hier in zo'n geval bij betrokken zou moeten worden? [meerdere antwoorden mogelijk]

19

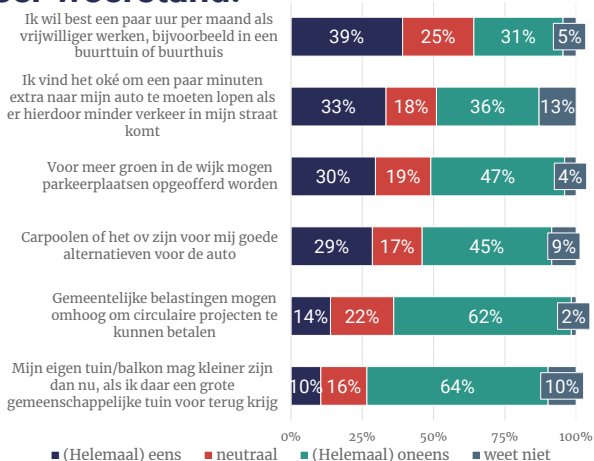
Redelijke bereidheid om vrijwilligerswerk te doen. Tegen kosten in andere tijd, geld of ruimte is meer weerstand.

Vrouwen zijn vaker dan mannen bereid om vrijwilligerswerk te doen (44% versus 34%) en ook hoger opgeleiden zijn hier relatief vaak toe bereid (45%).

Hoger opgeleiden vinden het vaker dan gemiddeld oké om een paar minuten extra naar hun auto te moeten lopen als er dan minder verkeer in hun straat komt (41%) of om te carpoolen/met het ov te gaan (37%). Ook jongeren, mensen uit (zeer) sterk stedelijk gebied en mensen met een huurwoning, vinden vaker dan anderen dat carpoolen of OV een goed alternatief zijn voor de auto.

Niet onverwacht vinden ouderen (65+) minder vaak dan anderen dat groen in de wijk ten koste mag gaan van parkeergelegenheid (21%). Veel ouderen vinden het waarschijnlijk prettig om dichtbij hun voordeur te kunnen parkeren en minder ver te hoeven te lopen.

Het zijn vaker mensen met een inkomen boven modaal, die zeggen dat gemeentelijke belastingen omhoog mogen, dan mensen met een lager inkomen.

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Percentages exclusief 'niet van toepassing'. Dit werd het vaakst (13%) gekozen bij de stelling: Ik vind het oké om een paar minuten extra naar mijn auto te moeten lopen als er hierdoor minder verkeer in mijn straat komt

20